

Kulturhistoriskt kunskapsunderlag av Sandåns vattensystem, Ramsbergs och Malingsbo socknar

Ramsbergs och Malingsbo socknar
Lindesbergs och Smedjebackens kommuner
Västmanland och Dalarna
Örebro och Dalarnas län

Johnny Rönngren

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB

Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro

Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

Översiktskarta över Örebro län med platsen för inventeringen markerad i rött.

© 2021 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2021:08

Författare	Johnny Rönngren
Kvalitetsgranskning	Annica Ramström
Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	En stenkista (objekt 27) i Sandån.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2021:13

KUNSKAPSUNDERLAG – INVENTERING

Kulturhistoriskt kunskapsunderlag av Sandåns vattensystem, Ramsbergs och Malingsbo socknar

Ramsbergs och Malingsbo socknar
Lindesbergs och Smedjebackens kommuner
Västmanland och Dalarna
Örebro och Dalarnas län

Johnny Rönngren

Lst dnr 537-7024-2020

Tekniska och administrativa uppgifter

Län	Örebro, Dalarna
Kommun	Lindesberg, Smedjebacken
Landskap	Västmanland, Dalarna
Socken	Ramsberg, Malingsbo
Fastigheter	Flertalet

Lämningsnummer	Flertalet
Lämningsstyp	Flertalet
Datering	Historisk tid

Typ av undersökning	Kulturhistoriskt underlag - inventering
Länsstyrelsens beslutsdatum	2020-11-02
Länsstyrelsens diarienummer	537-7024-2020
Uppdragsnummer i Fornreg	202001415
Arkeologgruppens projektnummer	P20078

Projektledare	Johnny Rönngren
Fältpersonal	Johnny Rönngren

Undersökt yta	Inventerat vattensystem 14 000 meter.
Inmätningsteknik	Hand-GPS
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

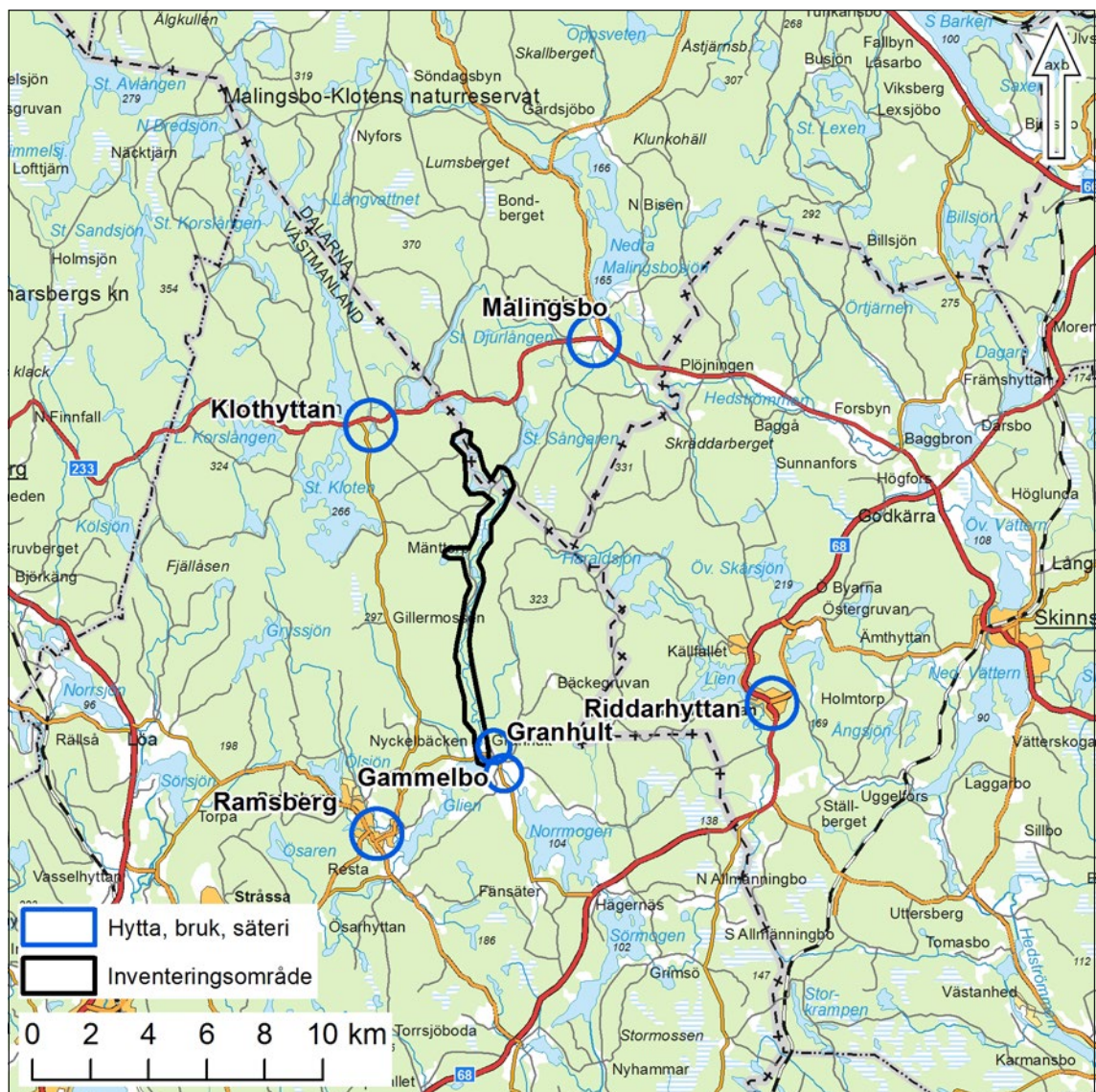
Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Inga fynd tillvaratogs.

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	7	
Inledning.....	8	
Syfte och målgrupper.....	10	
Metod och genomförande.....	10	
Bakgrund, natur- och kulturmiljö.....	11	
Landskapet.....	11	
Sandån i äldre kartor.....	13	
Flottningen.....	22	
Förändringar i Sandåns lopp.....	23	
Fornlämningsbild innan inventering.....	25	
Resultat.....	26	
Objekt 1: gränsmärke.....	36	
Objekt 2: gränsmärke.....	36	
Objekt 3: dammvall – L2020:10968.....	37	
Objekt 4: flottningsanläggning – L2020:10971.....	38	
Objekt 5: dammvall – L2020:10977.....	38	
Objekt 6: flottningsanläggning – L2020:10979.....	40	
Objekt 7: flottningsanläggning – L2020:10982.....	40	
Objekt 8: dammvall – L1981:9236.....	40	
Objekt 9: kvarn – L1981:8534.....	43	
Objekt 10: flottningsanläggning – L2020:11038.....	44	
Objekt 11: flottningsanläggning – L2020:11989.....	44	
Objekt 12: dammvall – L2020:11035.....	44	
Objekt 13: dammvall – L1981:8703.....	45	
Objekt 14: dike/ränna – L2020:11036.....	45	
Objekt 15: flottningsanläggning – L2020:11041.....	46	
Objekt 16: kvarn – L1981:8842.....	46	
Objekt 17: dammvall – L2020:11044.....	48	
Objekt 18: dammvall – L2020:11048.....	49	
Objekt 19: flottningsanläggning – L2020:11050.....	50	
Objekt 20: bro (Kolbron) – L2020:11058.....	50	
Objekt 21: flottningsanläggning – L2020:11059.....	50	
Objekt 22: flottningsanläggning – L2020:11060.....	50	
Objekt 23: flottningsanläggning – L2020:11062.....	51	
Objekt 24: flottningsanläggning – L2020:11065.....	51	
Objekt 25: flottningsanläggning – L2020:11074.....	52	
Objekt 26: flottningsanläggning – L2020:11076.....	52	
Objekt 27: flottningsanläggning – L2020:11078.....	52	
Objekt 28: flottningsanläggning – L2020:11080.....	53	
Objekt 29: lägenhetsbebyggelse (Surängen) – L1981:8856.....	53	
Objekt 30: flottningsanläggning – L2020:11086.....	53	
Objekt 31: dike/ränna – L2020:11088.....	53	
Objekt 32: kvarn – L2020:22503.....	54	
Objekt 33: flottningsanläggning – L2020:11089.....	54	
Objekt 34: flottningsanläggning – L2020:11163.....	54	
Objekt 35: flottningsanläggning – L2020:11164.....	55	
Objekt 36: kolningsanläggning – L2020:11165.....	55	
Objekt 37: kolningsanläggning – L2020:11166.....	55	
Objekt 38: träindustri – L2020:11201.....	55	
Objekt 39: flottningsanläggning – L2020:11203.....	56	
Objekt 40: flottningsanläggning – L2020:11205.....	56	
Objekt 41: flottningsanläggning – L2020:11206.....	56	
Objekt 42: flottningsanläggning – L2020:11207.....	56	
Objekt 43: dike/ränna – L2020:11208.....	57	
Objekt 44: flottningsanläggning – L2020:11209.....	57	
Objekt 45: flottningsanläggning – L2020:11210.....	57	
Objekt 46: flottningsanläggning – L2020:11211.....	58	
Objekt 47: hammare/smedja – L1981:8476.....	58	
Objekt 48: flottningsanläggning – L2020:11213.....	58	
Objekt 49: flottningsanläggning – L2020:11216.....	58	
Objekt 50: dike/ränna – L2020:11216.....	59	
Tolkning.....	60	
Kvarn – och industrilämningar.....	60	
Skogsbruk.....	61	
Gränsrösen.....	62	
Flottningsverksamhet.....	63	
Referenser.....	66	
Bilagor.....	67	
Bilaga 1. Objekttabell.....	67	

Figur 1. Karta över inventeringsområdet med platsen för Sandån markerad med svart.
I karten är omgivande hyttor, bruk och säteri markerade med blå cirkel. Skala 1:250 000.

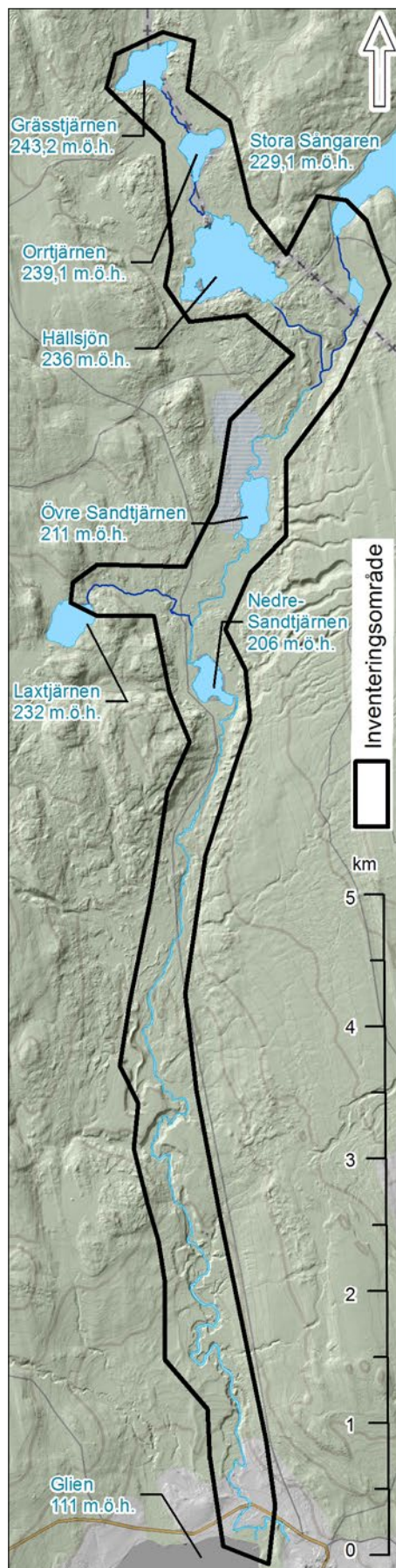
Sammanfattning

På uppdrag av Länsstyrelsen i Örebro län, enheten vatten och naturmiljö, har Arkeologgruppen AB skapat ett kunskapsunderlag för Sandåns vattensystem. Kunskapsunderlaget är baserat på resultaten av kart- och arkivstudier och fältinventering. Inför utförd arkivstudie fanns fem registrerade lämningar inom området som skulle granskas. I och med arbetet har 43 nya lämningar registrerats och fem redan registrerade lämningar har reviderats. Efter utfört arbete finns 49 lämningar inom området.

- *Flottning: 38 lämningar förekommer inom området, vilka kan antas ha tillkommit som ett resultat av flottning. De utgörs av stenkistor, rännor, vattenledare och dammvallar. De kan till största delen ha tillkommit under åren 1912–1913.*
- *Protoindustriell verksamhet: 5 lämningar. De utgörs av mindre skvaltkvarnar (3 stycken), en såg och en hammare/smedja, längs Sandån, Laxbäcken och Hällsjöbäcken som under olika perioder mellan sent 1600-tal fram till och med tidigt 1900-tal har varit i bruk. Samtliga av dessa lämningar, förutom en kvarn vid Laxbäcken, har inte kunnat påträffas i fält då lämningarna sannolikt har förstörts i och med flottningsledens inrättande.*
- *Skogsbruk: 2 kolningsanläggningar låg i omedelbar anslutning till vattensystemet. En kartstudie över närområdet, med karta med terrängskuggning, antyder att betydligt fler kolningsanläggningar förekommer i skogarna.*

Sammantaget har Sandåns vattensystem till stora delar varit obebyggd och bara delvis blivit nyttjad för sin vattenkraft under 1600-tal fram till och med tidigt 1900-tal. Då allmän flottled inrättades under 1910-talet utfördes omfattande rensarbeten av ån där stenar bortplockades och sprängdes med dynamit, vilket bland annat inneburit att äldre anläggningar i form av kvarnar, såg och hammare/smedja har rensats bort. Därutöver anlades under 1910-tal ett flertal dammvallar, stenkistor och rännor. Flottningsledens nyttjande avtog under 1930-talet.

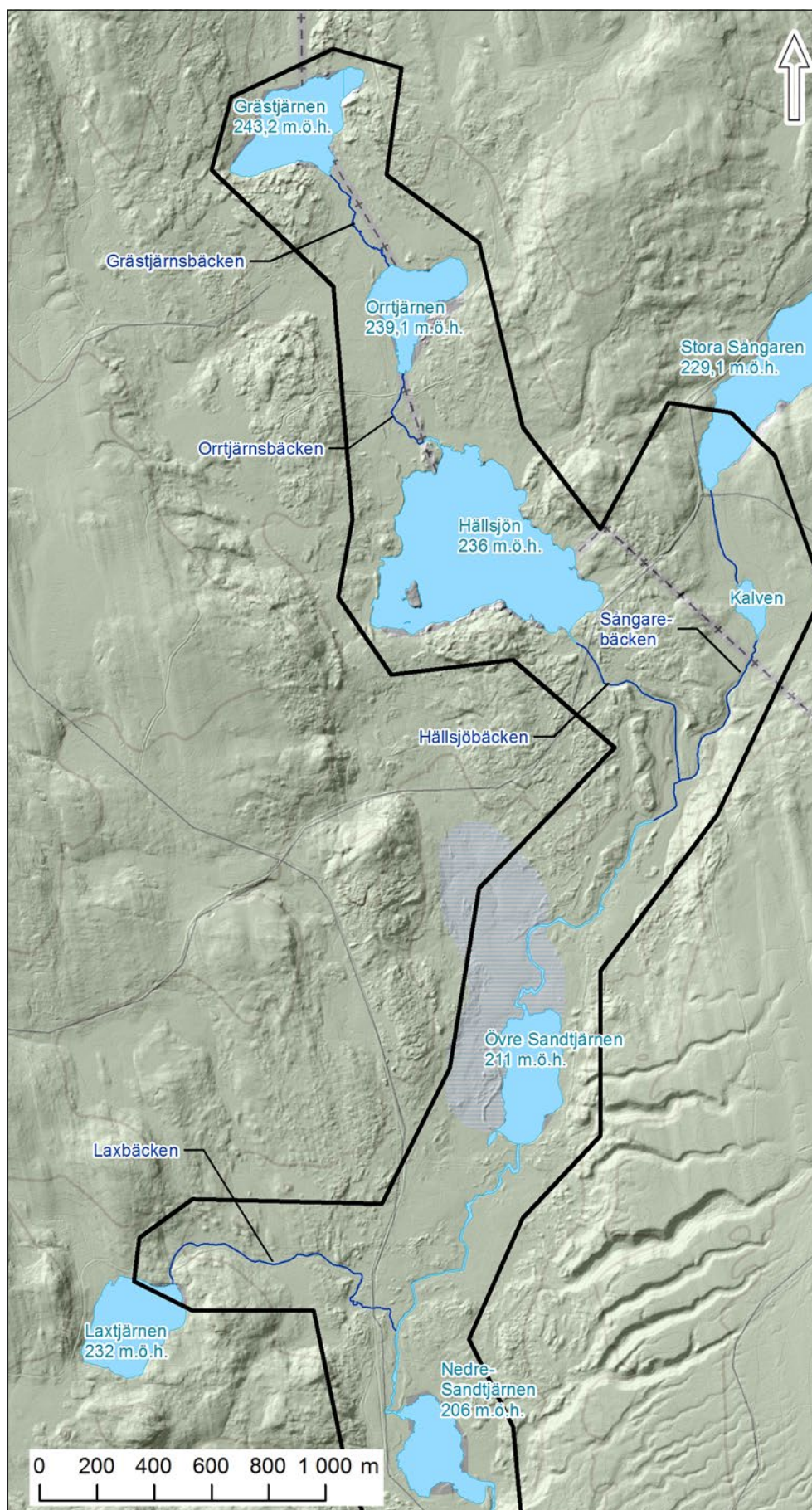
Inledning

Arkeologgruppen AB tilldelades genom anbudsförfarande uppdraget att utföra en inventering av kulturmiljöer längs berörd sträcka av Tväråns vattensystem.

Länsstyrelsen i Örebro län planerar att utföra vattenvårdsåtgärder av Tväråns vattensystem varvid en kulturmiljöanalys har beställts som beskriver lämningarna och de verksamheter som bedrivits längs vattendraget. Inventeringen utfördes mellan den 16 och 20 november 2020. Tilldelningsbeslutet fattades den 2 november 2020 av Länsstyrelsen i Örebro län (537-7024-2020).

Figur 2. Inventeringsområdet inom Sandåns vattensystem med de sjöar och tjärnar som var belägna inom området. Skala 1:50 000.

Figur 3. Inom inventeringsområdet fanns fem bäckar som ingick i Sandåns vattensystem. Där Hällsjöbäcken och Sångarebäcken möts övergår vattendraget till att kallas Sandån. Skala 1:20 000.

Syfte och målgrupper

Syftet med uppdraget var att i ett kunskapsunderlag beskriva de lämningar och verksamheter som förekom längs den berörda sträckan av Tväråns vattensystem som skulle inventeras. Kunskapsunderlaget ska utgöra underlag för kommande vattenvårdsåtgärder där hänsyn till kulturmiljöer behöver iakttas.

Metod och genomförande

Arbetet inleddes med arkiv-, litteratur- och kartstudier och omfattade en genomgång av de digitala arkiven.

Först gjordes en sökning i Kulturmiljöregistret med nedladdning av registrerade objekt i syfte att klarlägga den kända fornlämningsbilden i området. Vidare gjordes en kontroll av eventuella tidigare kulturhistoriska insatser i form av inventeringar eller undersökningar i området. Det hade bland annat utförts år 2019 av Almunga AB som skrivit kunskapsunderlag gällande ett flertal dammvallar inom vattendraget.

Därefter genomfördes en genomgång och djupanalys av Lantmäteriets digitala kartmaterial, vilket innefattar Rikets allmänna kartverk, Lantmäteristyrelsens kartarkiv och Lantmäterimyndighetens kartarkiv. Syftet var att hitta eventuella försvunna bebyggelseenheter eller andra idag försvunna, men tidigare karterade lämningar inom inventeringsområdet.

Efter arkivstudierna genomfördes en fältinventering, vilket innebar att inventeringsområdet besiktigades okulärt i syfte att hitta tidigare ej kända forn- och/eller kulturlämningar ovan mark. Vid fältinventeringen utnyttjades resultaten från arkivstudierna som vägledning.

En viktig omständighet som bör nämnas är det faktum att Sandåns vattensystem i vissa fall visar ett felaktigt lopp i fastighetskartan. Detta problem, att visa Sandåns korrekta lopp, är emellertid något som lantmätare har haft svårigheter med sedan den äldsta kartan över området upprättades år 1684. Detta innebär att inmätta lämningar ibland förefaller ligga avsides vattnet. Lämningarnas exakta läge framgår dock i objektbeskrivningen. I framtiden kan fastighetskartan komma att revideras med resultatet att vattendragets sträckning förhoppningsvis hamnar i ett korrekt läge i förhållande till de registrerade lämningarna.

Bakgrund, natur- och kulturmiljö

Landskapet

Sandåns vattensystem har sitt ursprung vid ett flertal sjöar som är belägna vid länsgränsen mellan Örebro och Dalarnas län i Ramsbergs och Malingsbo socknar.

Det inventerade vattendraget, inom Sandåns vattensystem, omfattade en sträcka om cirka 14 kilometer. Fallhöjden är omkring 132 meter där Grästjärnen i norr befinner sig vid 243 meter över havet och har sitt utlopp i Sandån mellan Övre och Nedre Sandtjärnen. Längs den inventerade sträckan har vattendragen ett flertal namn. Huvudfåran Sandån tar vid norr om Övre Sandtjärnen där två bäckar möts. Bäckarna heter Hällsjöbäcken och Sångarebäcken och har sitt ursprung i respektive sjö med samma namn.

Mellan de två tjärnarna, längst norrut i inventeringsområdet finns Grästjärnsbäcken och Orrtjärnsbäcken som rinner mellan Orrtjärn och Hällsjön (se namnen i LMA 1754:20-MAB-8).

Figur 4. Grästjärnsbäcken strax nedströms dess utlopp i Grästjärnen. Emellanåt försvinner den smala bäcken helt i det höga gräset. Foto från nordväst.

Vidare inventerades även den så kallade Laxbäcken som rinner mellan Laxtjärnen och har sitt utlopp i Sandån norr om Nedre Sandtjärnen (se figur 2 och 3).

Terrängen längs sträckan, utgörs i norr av två tjärnar, Gräs- och Orrtjärnen som är belägna i ett moränbacklandskap som delvis är storblockig. Mellan tjärnarna omges vattendraget av torvmarker där vattendraget kraftigt växlar i bredd från 0,5–3 meter. Orrtjärnsbäcken varierar i bredd mellan 1 och 3 meter och är emellanåt mycket stenbunden.

Figur 5. Grästjärnsbäckens mynning i Orrtjärnen. Området närmast tjärnarna utgörs av vida torv-områden där stövlarna lätt sjunker igenom i den sankta marken. Foto från sydöst.

Figur 6. Orrtjärnsbäcken är emellanåt mycket stenbunden, vilket tyder på att bäcken inte rensats och anpassats för flottning. Foto från nordväst.

Även området mellan sjöarna Hällsjön och Sångaren utgörs av storblockigt moränbacklandskap som närmare Övre Sandtjärnen övergår i ett flackare landskap med sanktorvmarker. Söder om Nedre Sandtjärnen, ned till åns utlopp i sjön Glien, är terrängen omväxlande brant och ån forsande eller flack med ett meandrande lopp med stilla flöde.

Figur 7. Sångarebäcken är rensad på sten och är på sina ställen försedd med stenkistor, vilket tyder på att bäcken anpassats för flottning. Foto från söder.

Figur 8. Hällsjöbäcken är i hög grad rensad på stenar och bäcken omgärdas av upplagda stenvallar vid sidan av bäcken. Foto från nordväst.

Figur 9. Sandån norr om Övre Sandtjärnen där det branta landskapet övergår i ett mer flackt. Foto från norr.

Figur 10. Söder om Nedre Sandtjärnen blir terrängen ställvis brant, med flera forsar och vattendraget omgärdas av branta raviner. Foto från norr.

Figur 11. Meandrering i Sandån i området kring Sāgheden. Foto från öster.

Figur 12. Sandån vid Granhult omgärdas av öppen betesmark. Foto från norr.

Figur 13. Sandåns utlopp i sjön Glien. I området omgärdas ån av sankmark. Foto från norr.

Sandån omgärdas främst av skogsmark som längs en kortare sträcka vid Granhult övergår i öppen betesmark.

Parallellt med Sandån löper en större grusväg, kallad Treöresvägen. Den anlades under 1930-talet som ett så kallat AK-arbete (nödhjälpsarbete startad av arbetslöshetkommissionen). Numera äger Svea skog stora delar av inventeringsområdet och nyttjar marken för skogsuttag. Stora delar av Sandån utgörs emellertid av nyckelbiotop med mestadels skog som är äldre än 100 år.

Bebyggelse förekommer enbart i inventeringsområdets södra del, vid sjön Glien (se figur 24). Norr om Granhult är bebyggelsen gles och utgörs främst av enstaka sommarstugor, vilka är belägna utanför inventeringsområdet och befinner sig 1–3 kilometer från Sandån.

Sandån i äldre kartor

Resultatet av kartstudierna i detaljnivå omnämns för respektive objekt när de förekommer i äldre kartor, såsom enskilda kvarnar och sågar. Likaså sker i tolkningskapitlet en summering av hur de påträffade lämningarnas kan tolkas och placeras i ett vidare sammanhang utifrån vad de äldre kartorna visar. Härvid kommer därför endast en presentation av hur landskapet nyttjats utifrån äldre kartmaterial och vilka som ägt, disponerat och brukat marken.

Det kan inledningsvis nämnas att en omfattande historisk undersökning över Gammelboda, Granhult och det omgivande området utfördes år 1918 av lantmätaren H. Rhodin. Undersökningens perspektiv var främst att kameralt reda ut hur de olika godsens och skogsfastigheterna tillkommit, beskattats och kartlagts. Undersökningen utfördes sedan staten år 1898 inköpt hemmanet Hägernäs och Grönbo kronpark, som omfattar stora delar av inventeringsområdet. Rhodins rapport, över fastighetens historiska bakgrund, omfattar 41 sidor text och finns att läsa i: utredning 18-RAM-255, från år 1918.

Figur 14. Karta från år 1694 som visar Gammelboda säteris ägor och gränser (LMS 1694:S9:9). Vid georefereringen har säteriets delvis ännu bevarade gränslinjer nyttjats. Som synes har Sandån fått ett fel läge, men åns lopp överensstämmer till stora delar med verkligheten. Vid denna tid fanns en kvarn och en såg längs ån. Längst i norr fungerade en tall som skiljepunkt. Skala 1:80 000.

Figur 15. "Sångar tall" i en karta från år 1754 (LMA 1754:20-MAB-8). Tallen utmärkte sig i landskapet då den stod ensam och hög på en stenig och mossbelupen backe och fungerade som en skiljepunkt mellan olika hyttor och bruks ägor. Den bör ha varit fullvuxen redan år 1684 och omnämns återkommande i kartmaterialet fram till och med år 1833, då den sista detaljerade kartan gjordes över platsen. Vad blev tallens öde? Numera markerar en plåtskylt gränsen för de olika reviren.

Den äldsta kartan över området härrör från år 1684 och visar Gammelboda säteris ägor i Ramsbergs socken. Säteriet var beläget vid sjön Gliens östra strand och där fanns även säteriets hytta (se Kulturmiljöregistret L1980:5921, L1979:1382). Under 1500- och 1600-talen ägdes godset av släkten Horn. Godset utgjordes ursprungligen av Fanthyttans hemman, men kom att ändra namn sedan släkten Horn bildade säteriet utifrån de hemman som köptes in. Norrut längs Sandån ägde säteriet mark upp till området mellan Hällsjön och sjön Sångaren. I kartan är Sandån utritad men inte namngiven. Då kartans främsta syfte var att redovisa säteriets gränser har lantmätaren inte haft någon större ambition att exakt återge Sandåns flöde eller tjärnarnas proportioner. Även om man ändå kan känna igen partier av ån där den har ett säreget flöde som även fångats upp av lantmätarens öga och hand innehåller kartan ett flertal fel. Det största felet som lantmätaren har begått var att Sandåns flöde har placerats omkring 1,5-2 kilometer öster om dess egentliga flöde. Ett annat fel är att hemmanet Sandtjärnen, enligt kartan förefaller vara beläget invid Sandån, strax nedströms Nedre Sandtjärnen. Detta hemman befinner sig egentligen 1 kilometer öster om Sandån. Det rör sig knappast om att bebyggelsen flyttats från denna plats invid ån då området söder om Nedre Sandtjärnen kantas av branta raviner med sank våtmark längs åns strandzon.

Frånsett dessa fel ger kartan ändå en bild över hur området längs Sandån varit i bruk. Under säteriet fanns ett flertal torp som var uppförda runt sjön Gliens stränder och på en bergsplatå omkring 1–2 kilometer öster om Sandån. Bebyggelse fanns därmed inte i direkt anslutning till Sandån. Däremot fanns en såg och en kvarn enligt kartan.

Sandån var därmed under 1600-talet till stora delar obebyggd. Skogen användes som kol- och veduttag av säteriet och en kvarn och en såg fanns belägna längs ån, vilket tyder på åns vattenkraft har utnyttjats. Sågen var belägen omkring 3 kilometer norr om bebyggelsen kring sjön Glien och sannolikt kan sågen kopplas till Gammelboda säteri där sågen tillfredsställt säteriets behov av uppsågat byggmaterial. Kvarnen bör dock kopplas till de torp som är belägna omkring 1–2 kilometer sydöst om sågen. Här har man under vår och höst kommit med säd som behövts malas till mjöl. Besöken till Sandån och nyttjandet av dess vattenkraft har därmed varit sporadisk och säsongsbetonad.

Ett inslag som förekommer i den äldsta kartan från år 1684 och som återkommer i de efterföljande kartorna över området är den så kallade Sångaretallen i inventeringsområdets norra del. Sångaretallen var en gränspunkt som agerade som skiljelinje mellan Gammelboda säteri, Klothyttan, Malingbo hytta och Riddarehyttan. I en karta från år 1754 har den följande beskrivning:

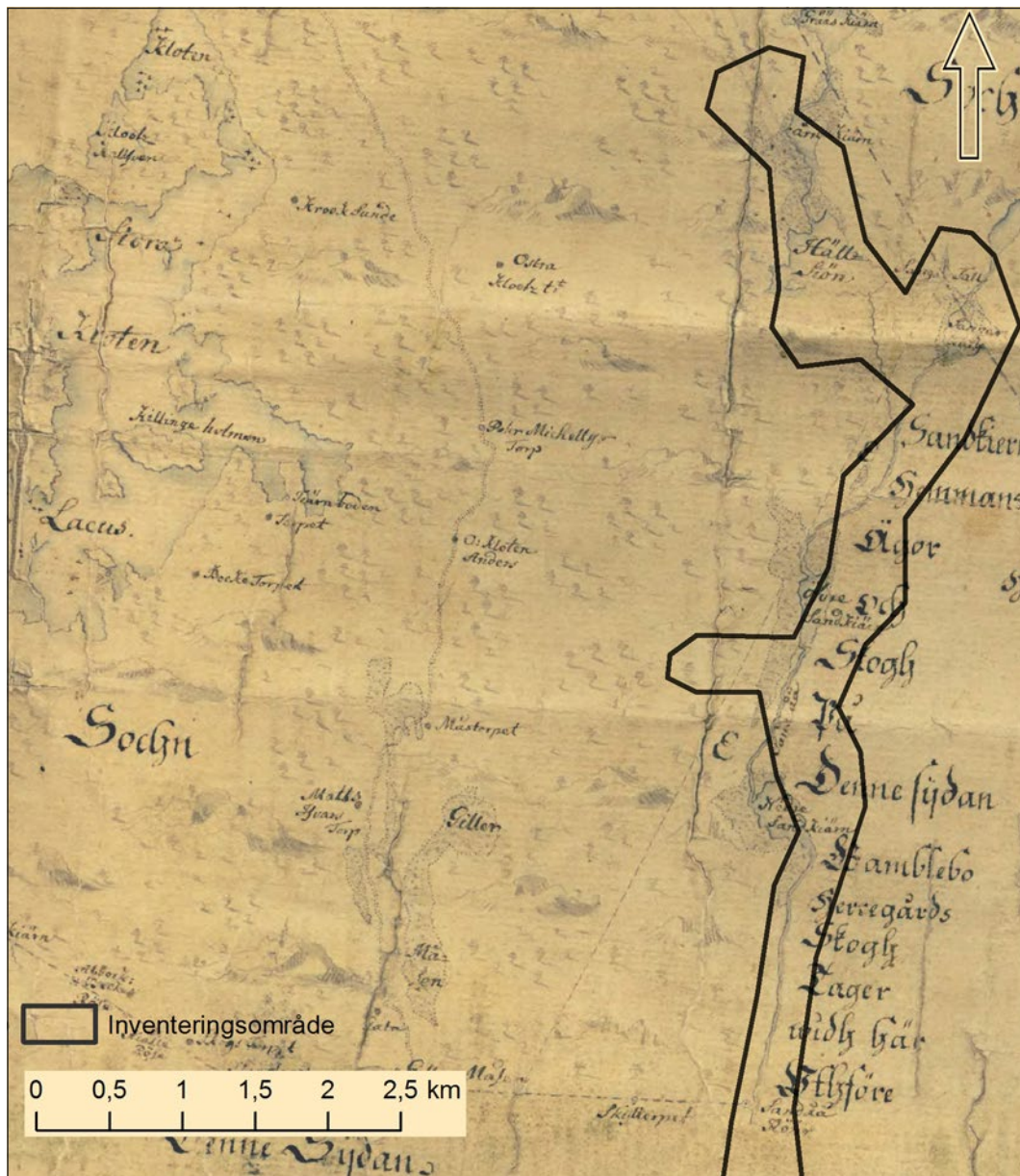
"Sångartall, et högt tiockt och öpåt toppen månggrenigt furuträd, hvilket har på stammen åtskilliga gamla slögningar, namn och bomärken, samt på S. sidan en upskuren krona: detta träd står vid S.S.O slänten af en stenig och måssbelupen backe ..."

(LMA 1754:20-MAB-8)

Denna tall återkommer i flertal kartor under 1700-talet och nämns sista gången i en karta från år 1838 (LMA 1838:20-MAB-2).

I en karta från år 1707 har Sandån fått ett läge som stämmer bättre överens med dess verkliga läge (LMA 1707:20-MAB-2). Sandån och namnet på de olika sjöarna finns benämnda men ingen bebyggelse eller andra byggnader såsom kvarnar eller sågar finns synliga i kartan som i detta fall enbart omfattar Sandåns norra halva.

I kartor från mitten och slutet av 1700-talet finns ett flertal kartor över inventeringsområdets norra del kring Hällsjön och de ovanliggande tjärnarna (se LMA 1754:20-MAB-8; LMA 1755:20-MAB-10; LMS 1772:U29-1:2). I kartorna omnämns ett gränsröse, vid Hällsjöns utlopp i Hällsjöbacken, som "Hällsjödammröset", vilket antyder att en damm funnits vid sjöns utlopp sedan åtminstone år 1754. Dock finns inte dammen utritad i kartorna utan nämns endast indirekt i den tillhörande kartbeskrivningen såsom damm.

Figur 16. I en karta från år 1707 finns Sandån omnämnd och utritad med ett korrekt flöde. Utöver det finns även sjöarna och tjärnarna omnämna. Emellertid förefaller man ha glömt bort Laxtjärnen. Skala 1:50 000.

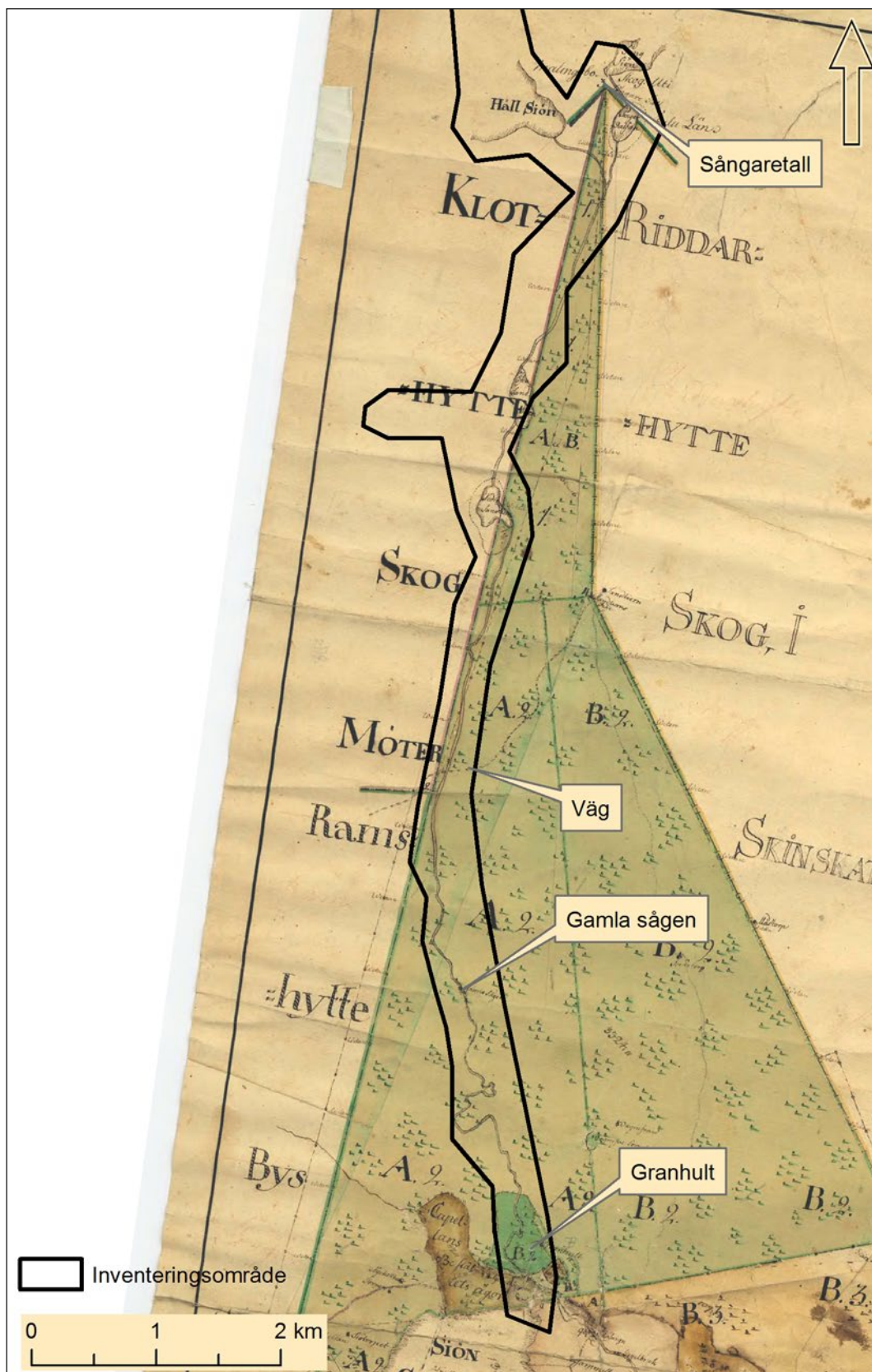
Figur 17. Karta från år 1772. I kartan ses att delar av Sandån, norr om Nedre Sandtjärnen delvis ingick i Klohyttans ägor. Skala 1:50 000.

Åren 1769, 1774 och 1805 upprättades kartor över Gammelboda säteris rekognitionsskog som omfattar större delen av Sandån (LMA 1774:18-RAM-13). De två senare kartorna är avritningar av den äldsta med små skillnader. Vid denna tid hade Gammelboda säteri avstyckats i två delar: Gammelboda säteri och Granhults bruk. Granhults bruk har sitt namn efter ett oskattat torp som under 1700-talet har anlagts i Sandåns södra del invid sjön Glien och är beläget omkring 140 meter från Sandån.

Större delen av området utgörs dock ännu av rekognitionsskog till Klothyttan, Granhult och Gammelboda. Bebyggelse längs ån saknas förutom

kring sjön Glien. En väg eller stig är i kartan utritad och förefaller leda mellan Skyttetorp och Sandtjärn som båda är belägna omkring 1,5–2 kilometer från ån. Kvarnen som är synlig i kartan från år 1684 har försvunnit men sågen finns ännu kvar år 1774, benämnd som "gamla sågen". År 1805 (LMA 1805:18-RAM-13) görs en kopia på kartan från år 1774 där det anges att sågen är ödelagd. I kartan finns även en väg till sågen utritad som visar att den utgått från bebyggelsen vid Glien.

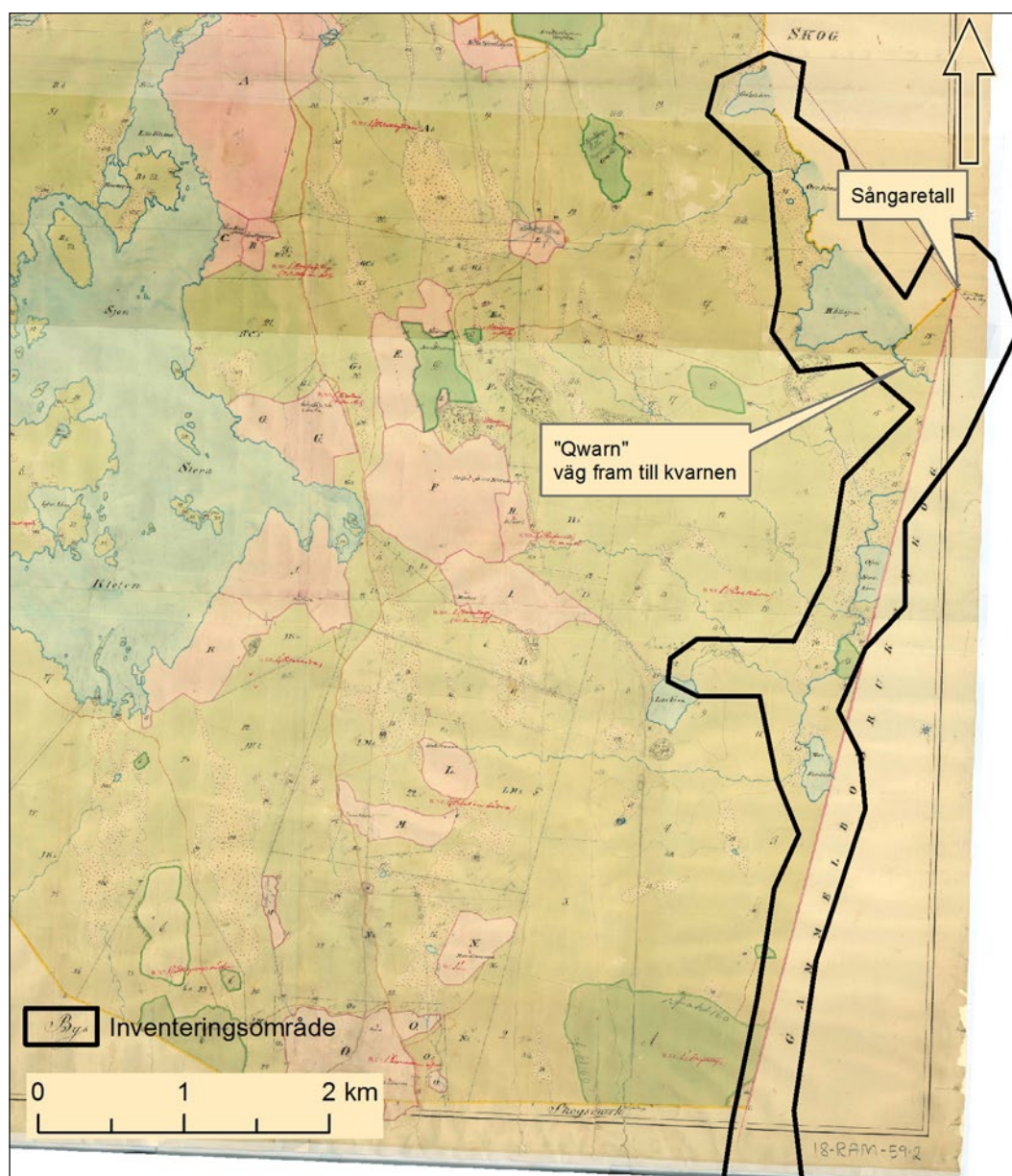
Över Granhults bruks herrgård finns två detaljkartor från åren 1805 och 1890. Herrgårdsbyggnaden omgavs av två flygelbyggnader med

Figur 18. Åren 1769, 1774 och 1805 upprättades kartor över Gammelboda säteris ägor. Här ses kartan från år 1774 som innehåller flest detaljer. Inventeringsområdet utgörs främst av rekognitionsskog. Längs i söder ses Granhults inägor som utgörs av ängs- och betesmark. Två kilometer norr om Granhult ses en såg, omnämnd som gamla sågen år 1774. I den senare avritningen från år 1805 är sågen "ödelagdh". Skala 1:80 000.

Figur 19. Detaljkarta över Granhults bruk och dess inägor år 1805. En herrgård med två flygelbyggnader har anlagts med ekonomibyggnader i norr. Skala 1:5 000.

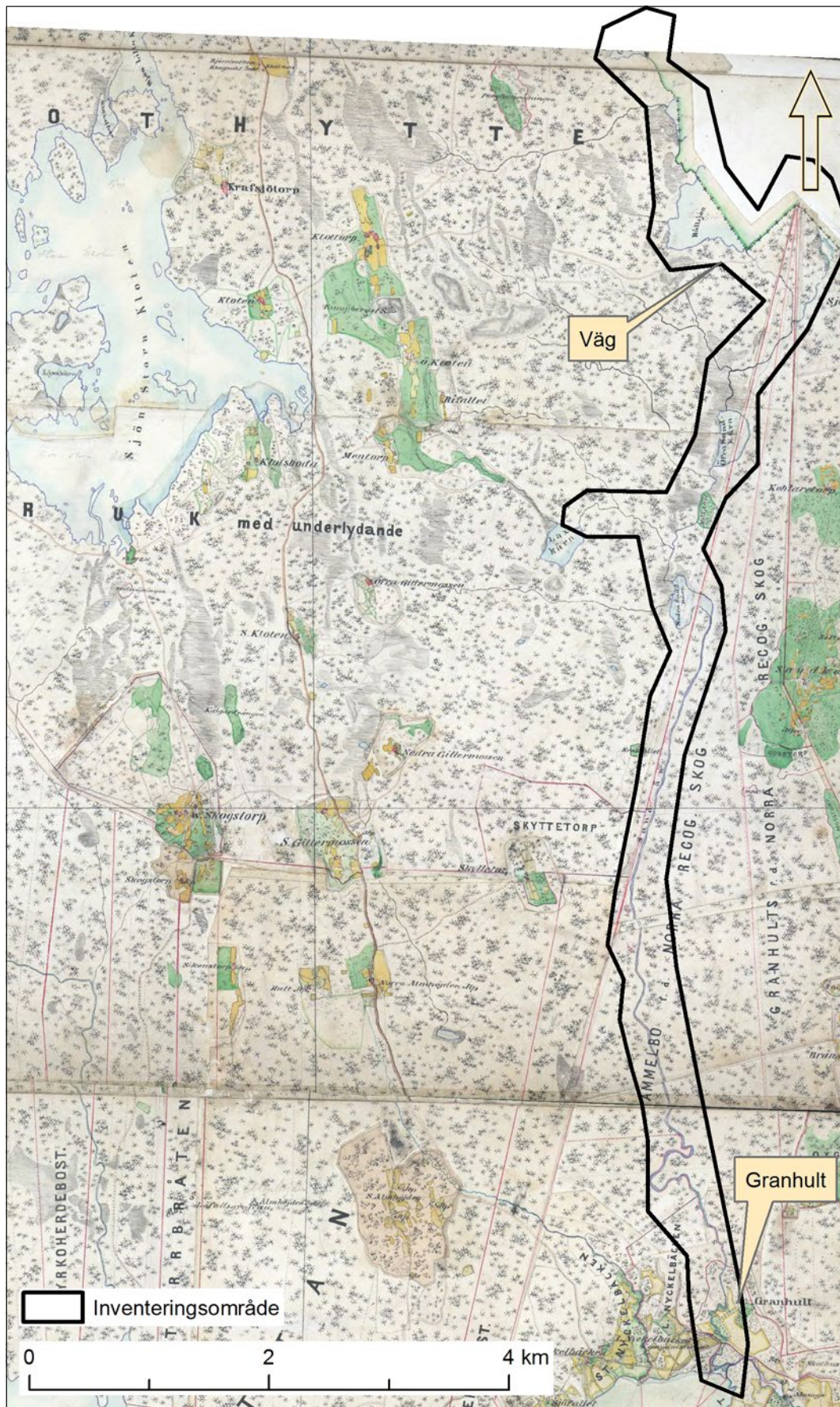
Figur 20. Karta över Klothyttans rekognitionsskog år 1814. Deras ägor som gränsade mot Sandåns vattensystem utgjordes främst av skogsmark men även till viss del ängsmark.

ekonomibyggnader i norr och var belägna på en höjd, drygt 100 meter öster om Sandån. Här omgavs Sandån av brukets ängs- och hagmark.

Som ovan nämnts ägde Klothyttan den del av Sandån som löpte mellan Övre och Nedre Sandtjärnen och området mellan Hällsjön och de ovan liggande Gräs- och Orrtjärnarna. I en karta från år 1814 ses en kvarn vara belägen strax nedströms Hällsjöns utlopp i Hällsjöbacken (LMA 1814:18-RAM-59). Sakerligen bör denna kvarn haft en tillhörande damm och det är sannolikt densamma damm som finns omnämnd i ovan nämnda kartor. I kartan ses att marken som gränsar till Sandåns vattensystem främst utgörs av skogsmark. Till viss

del nyttjas även naturliga kärr och torvmarker som slätter. Dessa slättermarker befann sig långt från närmsta bebyggelse, vilket antyder att de inte varit frekvent besökta.

Häradskartorna som upprättades åren 1864–67 uppvisar samma bild som de föregående kartorna. Området längs Sandån var obebyggt och i stort sett väglöst. Mindre vägar löpte från de omgivande torpen från Klothyttan in mot Hällsjön och Grästjärnen men någon väg som löper parallellt med ån saknas ännu.

Figur 21. Häradskartan upprättad mellan åren 1864 och 1867. Häradskartorna är mycket översiktliga och kan inte räknas ha kvarnar, dammar eller stigar utritade. Det dominerande markslaget är skogsmark. I kartan ses även den spridda bebyggelsen i skogsmarkerna som omger Sandåns vattensystem. Skala 1:50 000.

Flottningen

Under tidigt 1900-tal gjordes Sandån till en allmän flottled. Länsstyrelsen i Örebro län har låtit sammanställa material i form av renskriva utdrag från Sverkerstaåns flottningsförening (Lindesbergs kulturhistoriska arkiv). I de tidiga ansökningarna nämns kort om hur åns brukas:

"Å stränderna förekomma endast föga värdefulla ängsmarker. Fisket är obetydligt. Roddtrafik förekommer endast på de små tjärnarna. Verk och inrättningar berörs ej av en blivande flottled och då vattendragets lutnings- och krökningsförhållanden är gynnsamma, kan allmän flottled lämpligen inrättas i Sandån."

I betänkanden från år 1909 anses att man ska inrätta allmän flottled från och med Orrtjärnen till utloppet i sjön Glien. Vid Glien kunde timret antingen nyttjas av Gammelboda säteri eller flottas vidare till Ramsberg i sydväst eller vidare ned längs Sverkerstaån i sydöst.

För att erhålla ett ökat vattenflöde under perioden som man flottade planerade man för anläggandet av ett flertal dammar:

"De små tjärnarna måste uppdämmas för att lämna behövt flottvatten. Uppdämningen kan dock göras utan att växtlig skog avsevärt skadas, vilket konstaterades av såväl synemännen som de vid synegången närvarande kronojägarna."

Vidare utarbetades ett detaljerat kostnadsförslag med rekommenderade åtgärder som kunde behöva utföras för att underlätta flottningen. I utdragen nedan följer exempel på vad det kunde innebära.

*"Damm göres för Orrtjärn
Kanal gräves för att räta ån ned till Hällsjön, 80 m lång, 3 m bred, 0,5 m djup
Rensning göres på 130 m, 4 m bredd, 0,5 m medeldjup
Tre stora stenar sprängas
Stup rensas t h och en enkelkista göres på samma sida om 35 meters längd
Vid dammen göres koja för dammvakt"*

I den inledande planeringen avsågs därmed att flottning skulle ske från och med Orrtjärnen och att dammar skulle anläggas vid Orrtjärn, Hällsjön, Övre Sandtjärnen och Nedre Sandtjärnen. Man nämner även att det finns en gammal damm vid Hällsjön, dock ska den nya anläggas 55 meter uppströms.

År 1913 presenterades en kostnadsredovisning för de åtgärder som man under åren

1912–1913 hunnit genomföra. Jämförelse mellan det inledande kostnadsförslaget och efterföljande kostnadsredovisningen visar på att de preliminära planerna inte alltid utfördes. I kostnadsredovisningen saknas uppgifter om ovan nämnda åtgärder vid Orrtjärnen och Orrtjärnsbäcken. Istället har man låtit rusta upp en gammal damm som låg 1 500 meter uppströms Sångarebäcken där bäcken möter Hällsjöbäcken. I en avsyning, utförd av flottningsschefen Axel Löf år 1917 av de dittills gjorda åtgärderna ansåg denne:

"att reglering icke måtte äga rum inom Orrtjärn eller i vattendraget nedanför denna tjärn till Hällsjön, men att i stället en vid sjön Sångarn inom Kopperbergs län redan befintlig dammbyggnad måtte iståndsättas för att tjäna flottningen till hålldamm"

Det förefaller utifrån dessa handlingar som att en damm för Orrtjärnen aldrig anlades och att man istället rustade upp en äldre damm vid Sångarebäcken.

Under 1920-talet finns ett flertal årsberättelser som beskriver mängden timmer som flottats, hur väder påverkat årets arbete samt beskriver reparationer på befintliga flottningsanläggningar och hur nya anläggningar uppförts. Det nämns även att man återkommande utför rensningsåtgärder av ån, vilket sannolikt innebär att stenar bortplockats. Här nedan följer olika utdrag:

"Årets (1926) flottning har omfattat 61 069 st timmer om 10 113,8 fm³ enligt mittmätning och 18 694,6 fm³ massaved eller tillsammans 28 808,4 fm³ verklig massa."

"Vattendragen blev tidigt isfria och kunde flottningen å 1:a distriktet (Sandån) taga sin början redan sista dagarna av april. Flottningen var i sin helhet avslutad strax före midsommar. Sortering vid Rockhammars skiljeställe pågick t o m den 10 november."

"Jämfört med föregående år har underhållsarbetena varit ganska obetydliga samt omfattat huvudsakligen stenrensningar och uppförande av nya ledare ..."

"Flottningskostnaderna under år 1923 har avsevärt nedbringats mot föregående år genom att konkurrens om flottning uppstått. Även har lägre kvalificerad arbetskraft använts, varigenom prentionerna på dagsförtjänst minskats"

Figur 22. Detalj ur karta från år 1814 som visar Övre Sandtjärnen. I kartan ses även dagens utbredning av tjärnen och Sandån. I den äldre kartan kan ses att tjärnen tidigare hade sitt utlopp i sjöns sydvästra del. Denna del är numera avsnörd och ett nytt utlopp har grävts i dess ställe i sjöns södra del sedan en damm anlades på platsen åren 1912-1913. Skala 1:5 000.

"För åren 1932-1935 har inga allmänna flottningar ägt rum i flottleden utan har endast några smärre separata flottningar förekommit."

(Uppsala landsarkiv)

Som läses i sista citatet förefaller flottningen därmed upphört redan under 1930-talet, vilket innebär att industriell flottning av Sandån endast förekom under en kortare period på omkring 20 år.

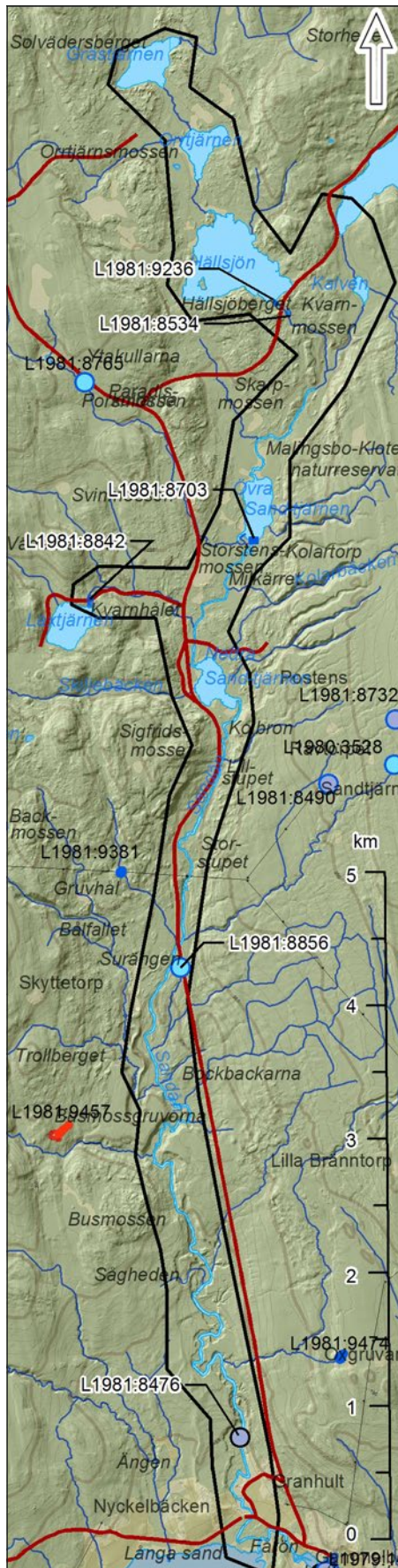
Förändringar i Sandåns lopp

Låt oss nu se hur de ovan nämnda handlingarna med flotts-föreningens uppgifter om uträtningar och andra åtgärder av Sandåns vattensystem kan jämföras med det historiska kartmaterialet.

Vid jämförelse mellan Övre Sandtjärns nutida utseende med sjöns utseende i det äldre kartmaterialet kan ses att sjöns utlopp har flyttats så som beskrivs i kostnadsredovisningen av dammbygget vid sjön.

Figur 23. Karta över området mellan Grästjärnen och Hällsjön år 1755. I kartan ses även dagens utbredning av tjärnarnas bäckar. Bäckarnas nutida lopp jämfört med den från 1755 är snarlikt och någon uträtning av Orrtjärnsbäcken förefaller aldrig ha utförts enligt planen år 1908. Skala 1:5 000.

Tidigare var det naturliga utloppet belägen i sjöns sydvästra hörn. Härifrån slingrade sig ån i flera ringlande krökar. I handlingarna nämns att man ändrade på sjöns utlopp i Sandån och vid det gamla utloppet anlades en dubbelkista med bjälksätt, vilket innebär att man fördämde utloppet med en sättdamm (se Lindesbergs kulturhistoriska arkiv; Dicksson & Spade 2016:40). Ändringen utfördes i syfte att räta ut ån och därmed underlätta vid flottningen i det annars alltför slingrande partiet av ån.

Tidigare har även nämnts att det fanns planer på att en damm skulle anläggas vid Orttjärnen och Orttjärnsbäcken skulle uträtas. Denna idé förefaller aldrig ha förverkligats då man istället nyttjade dammen vid Sångarebäcken. Vid jämförelse med Orttjärnsbäckens flöde med dagens visar även detta att någon uträtning av ån aldrig utfördes. Orttjärnsbäcken har idag samma lopp som i kartor från åren 1754 och 1838 (LMA 1754:20-MAB-8; LMA 1838:20-MAB-28).

Fornlämningsbild innan inventering

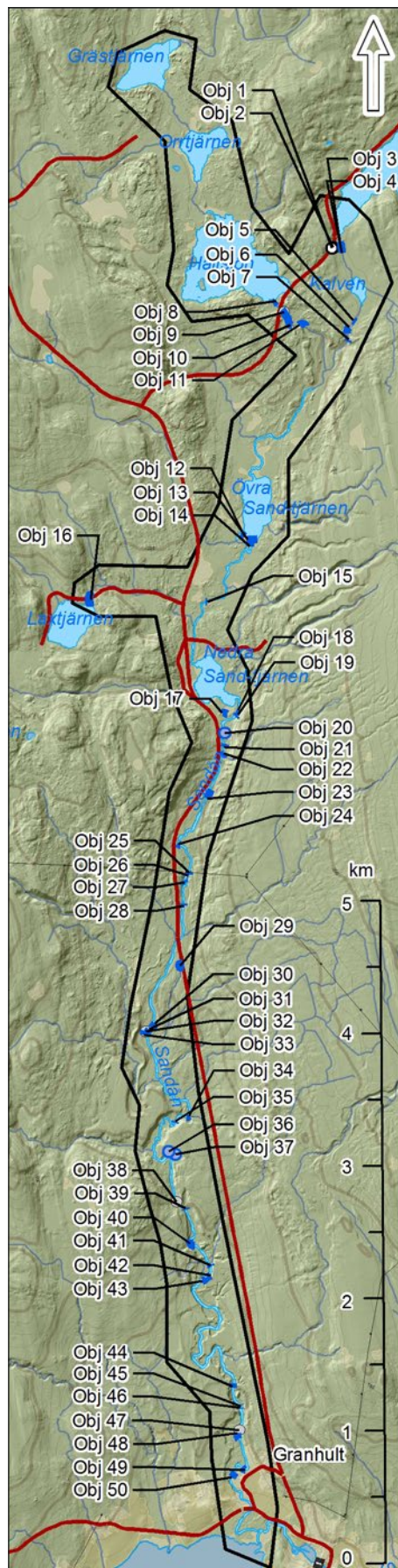
Innan utförd inventering utgjordes de registrerade lämningarna inom området av sex lämningar bestående av två kvarnar, två dammar, en lägenhetsbebyggelse och en hammare/smedja. Av dammarna har dammen vid Hällsjön besökts och besiktigats av Almunga AB år 2017.

Vad gäller lämningar som registrerats i samband med skog- och historiaprojektet, finns inga registrerade objekt längs vattendraget som har direkt koppling till flottning. Förvisso finns ett objekt (ID 1029099) som anges utgöras av en 25 meter lång sträcka med "stockar i kanten av Sandån". Detta objekt är emellertid utmärkt på en plats omkring 40 meter öster om vattendraget, och inga lämningar kom sedan att påträffas längs vattendraget invid platsen.

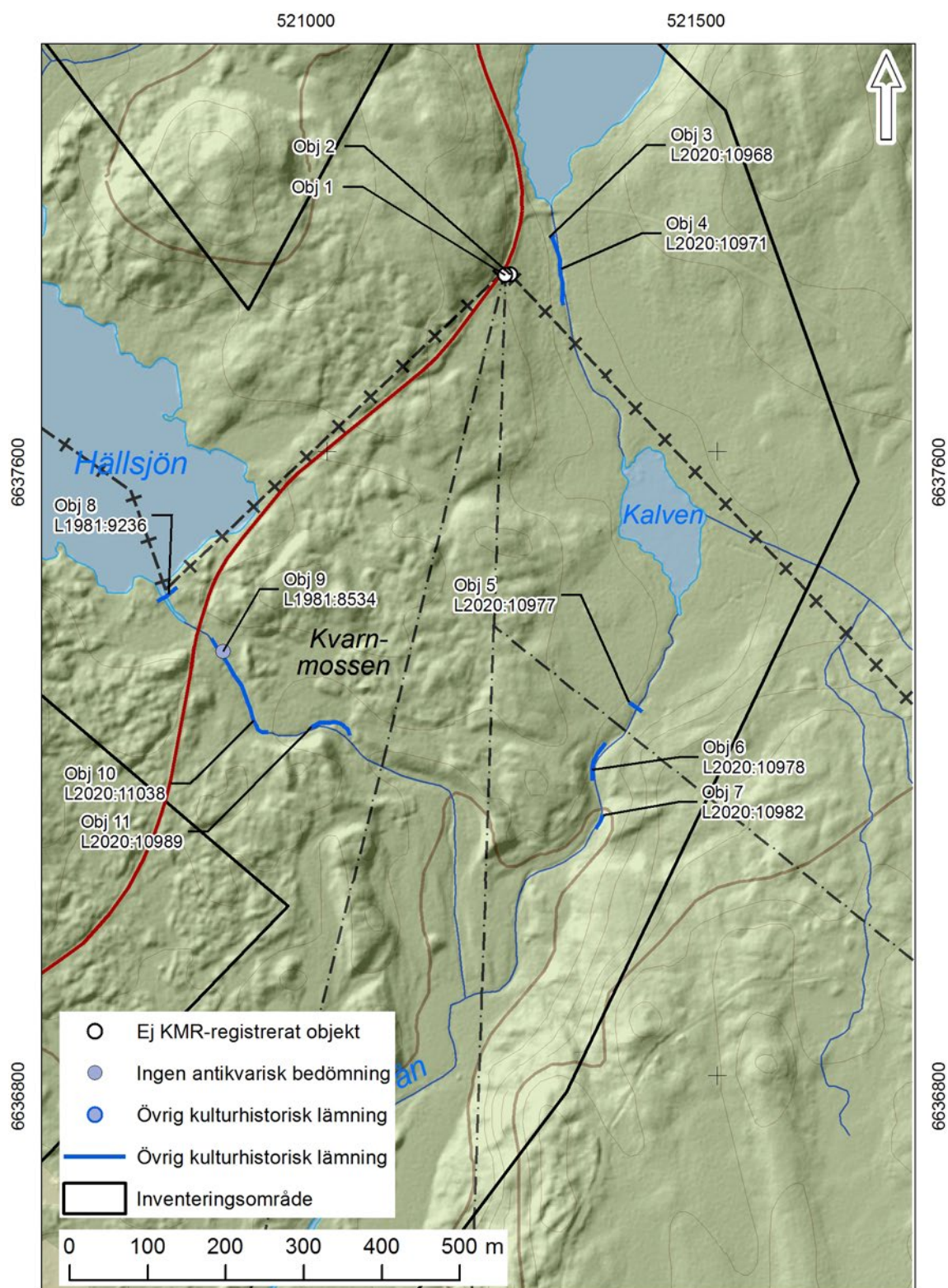
Figur 24. Registrerade lämningar inom inventeringsområdet innan utförd inventering. Inom området fanns sex lämningar. Skala 1:50 000.

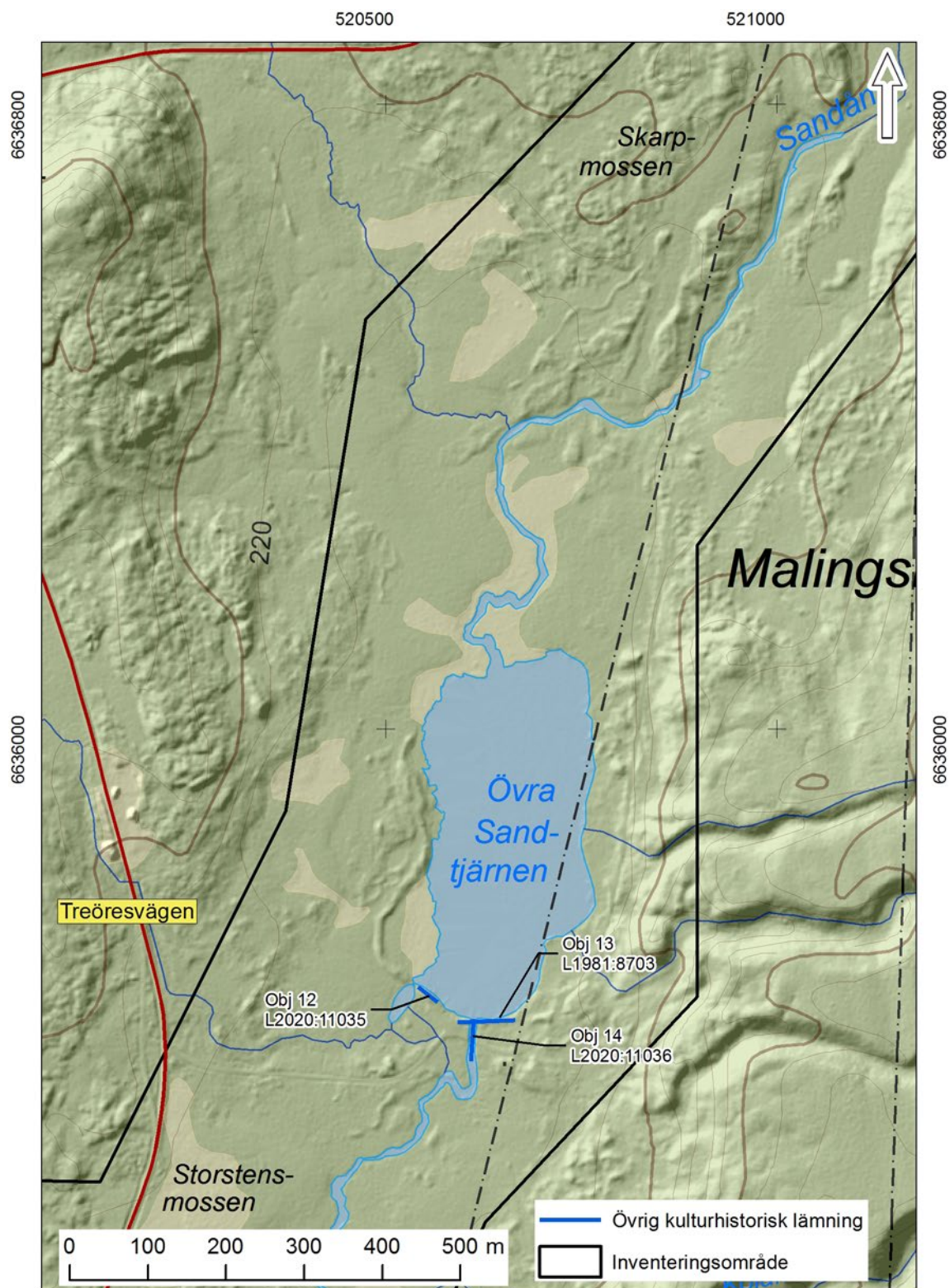
Resultat

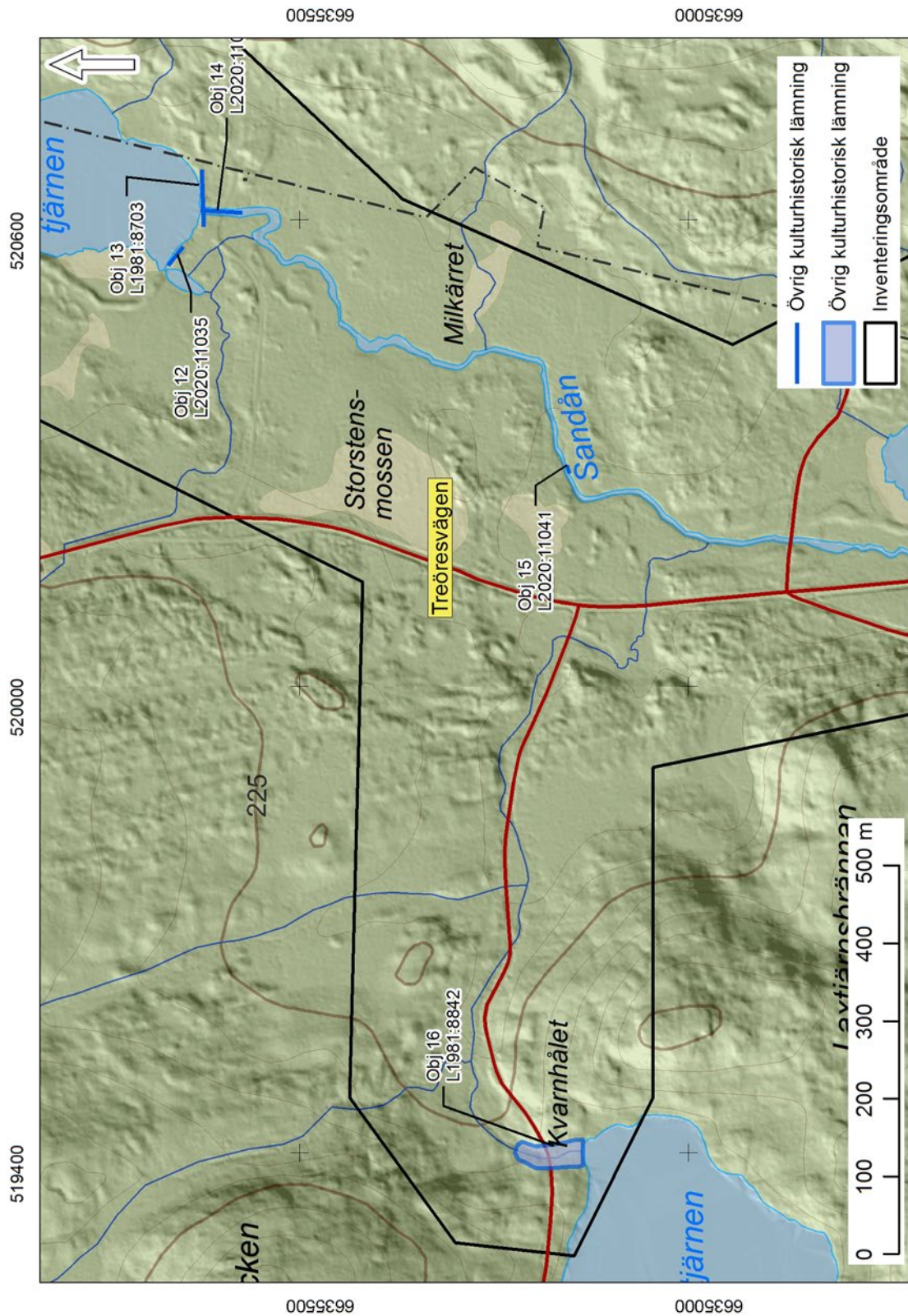
Figur 25. Resultatplan som visar de lämningar som påträffades i samband med inventeringen. Bland objekten ingår även de sex lämningar som redan var registrerade inom inventeringsområdet. Skala 1:50 000.

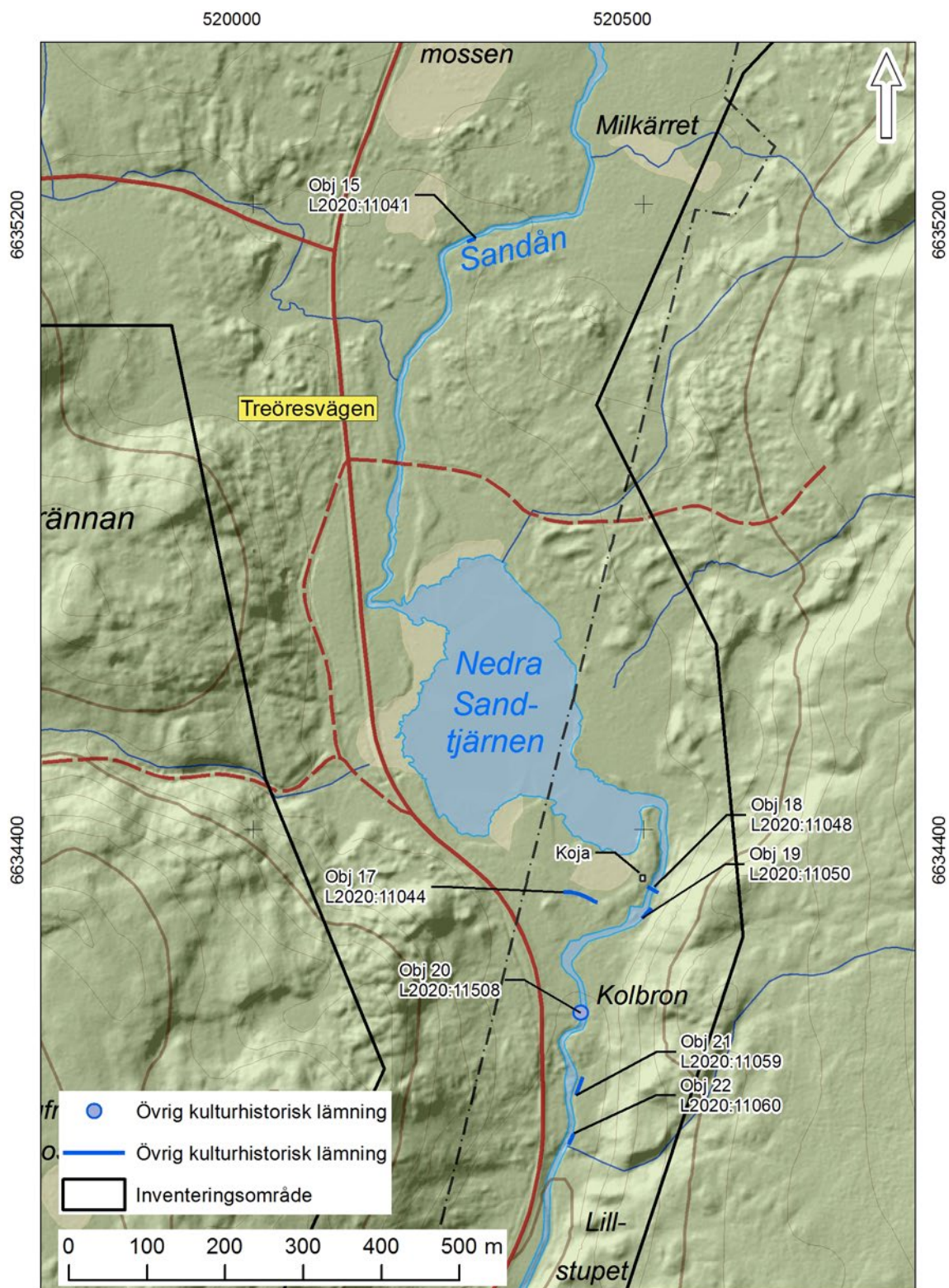
Figur 26. Objekt 1–11, i området längs Hällsjöbäcken och Sångarebäcken. Inom området påträffades gränsrösen, dammvallar och flottsänganläggningar. Terrängen utgörs av kuperad terräng som är mycket stenbunden. Skala 1:8 000.

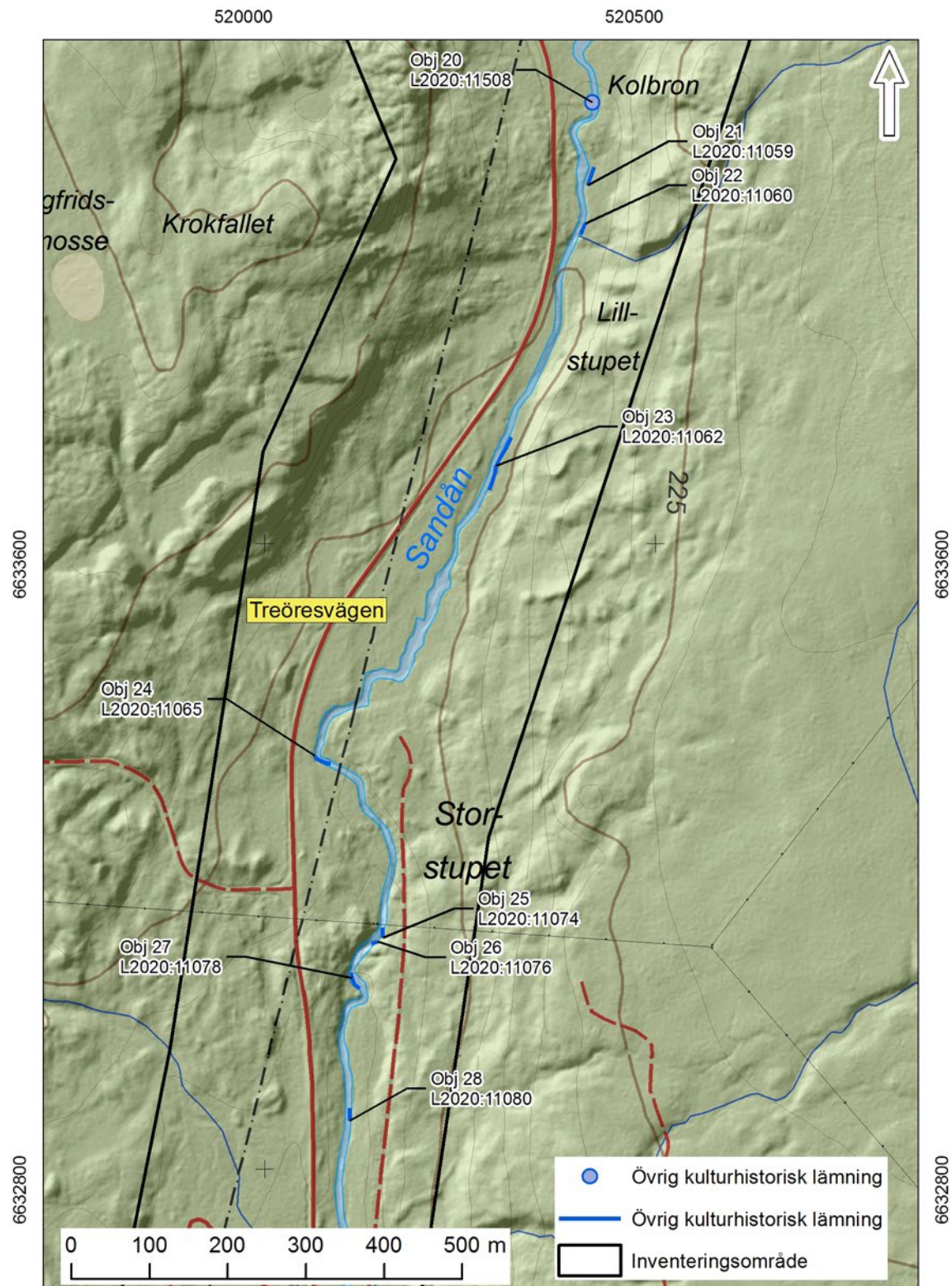
Figur 27. Objekt 12–14, i området kring Övre Sandtjärnen. Här fanns dammvallar och en ränna sedan man ändrat tjärnens utlopp åren 1912–1913. Terrängen utgörs av flack våtmark runt Sandån och tjärnen. Skala 1:8 000.

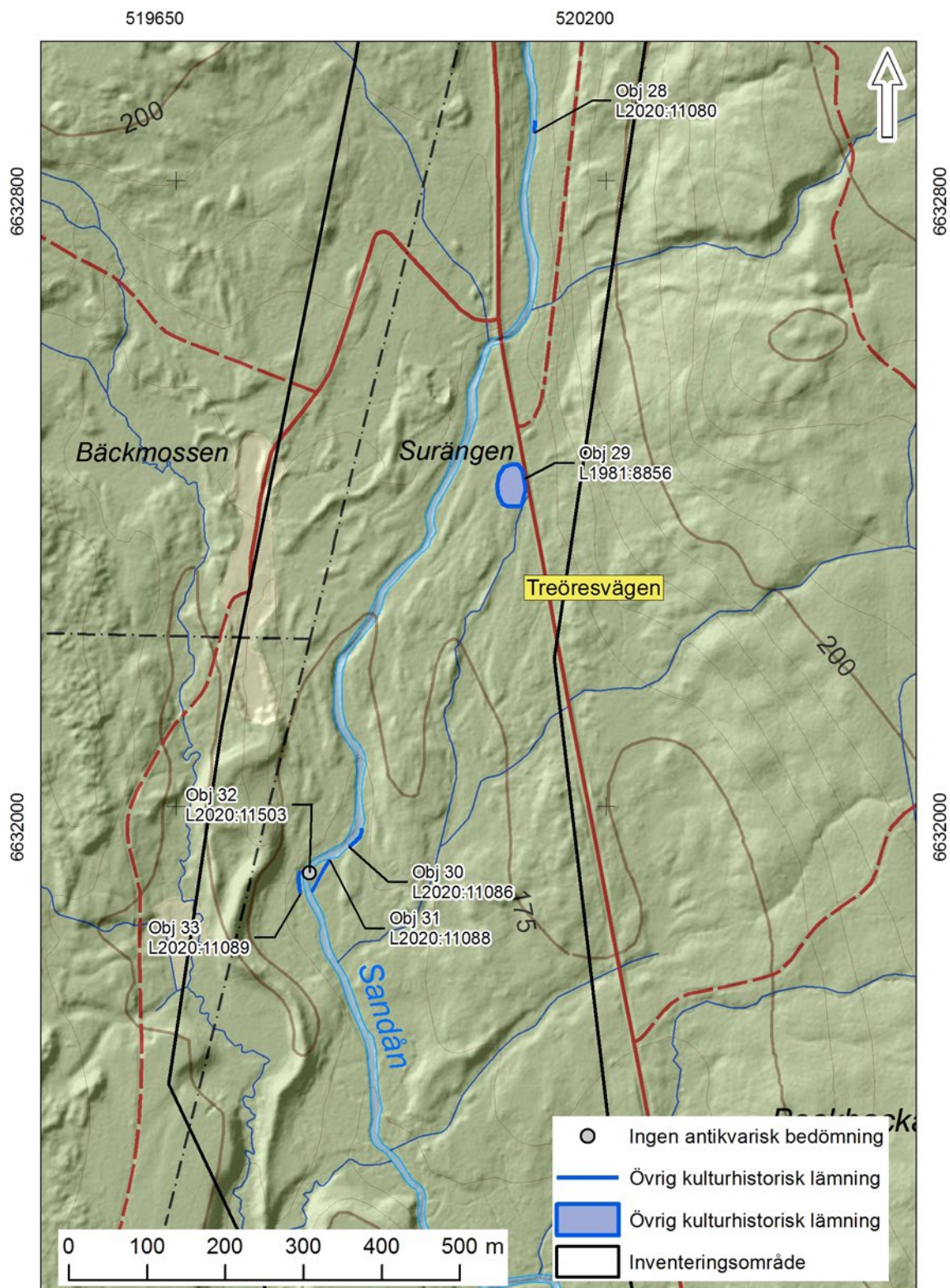
Figur 28. Objekt 12–16, där en stenista påträffades söder om Milkärret och en registrerad kvarn är belägen vid Laxtjärnen. Skala 1:8 000.

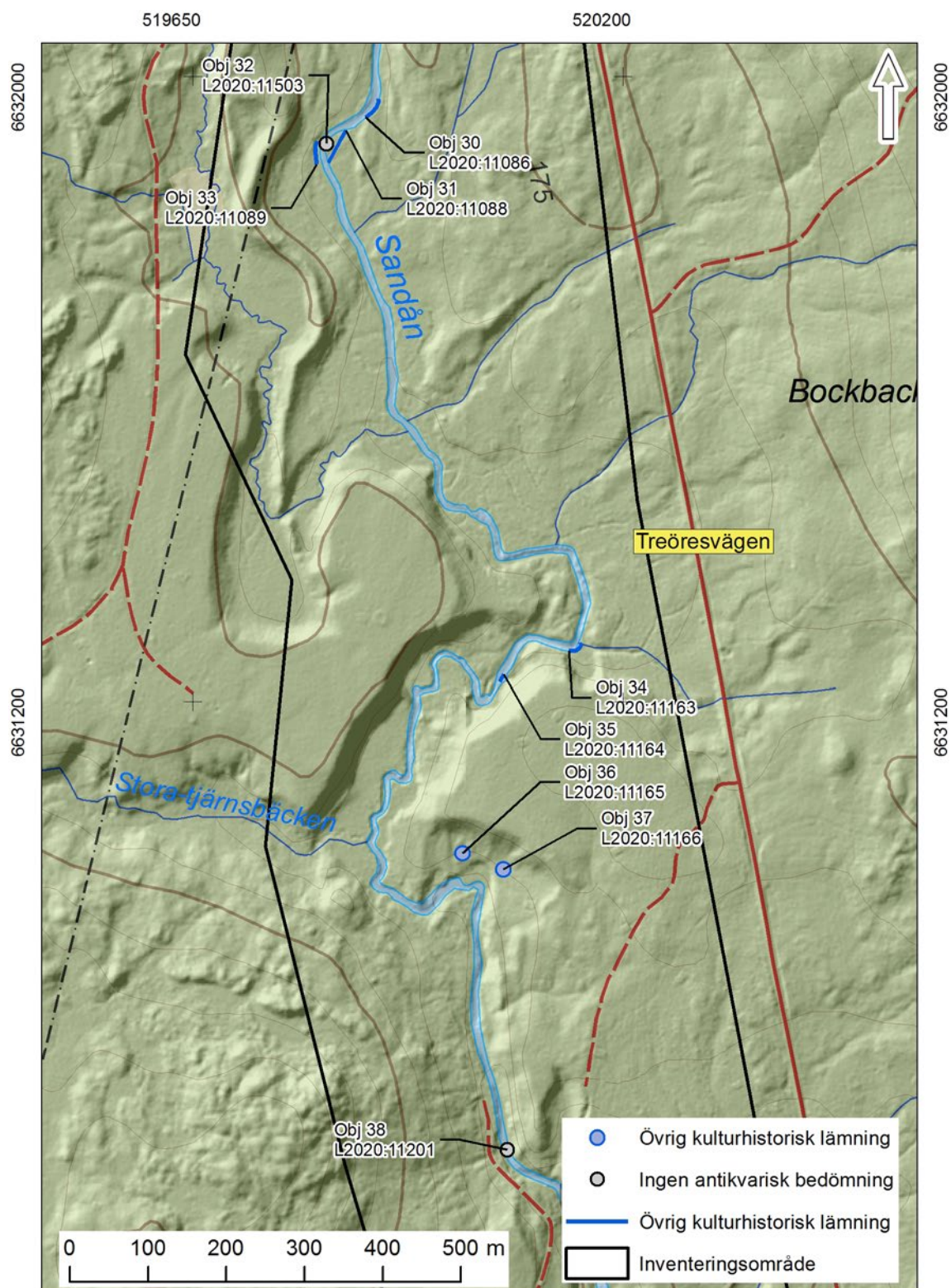
Figur 29. Objekt 15–22, i området mellan Milkärret och Nedre Sandtjärnen. Vid tjärnens utlopp i Sandån finns en fördämningsvall och en dammvall. Nedströms Nedre Sandtjärnen övergår den flacka terrängen i ett brantare ravinlandskap med flertalet flottningsanläggningar. Skala 1:8 000.

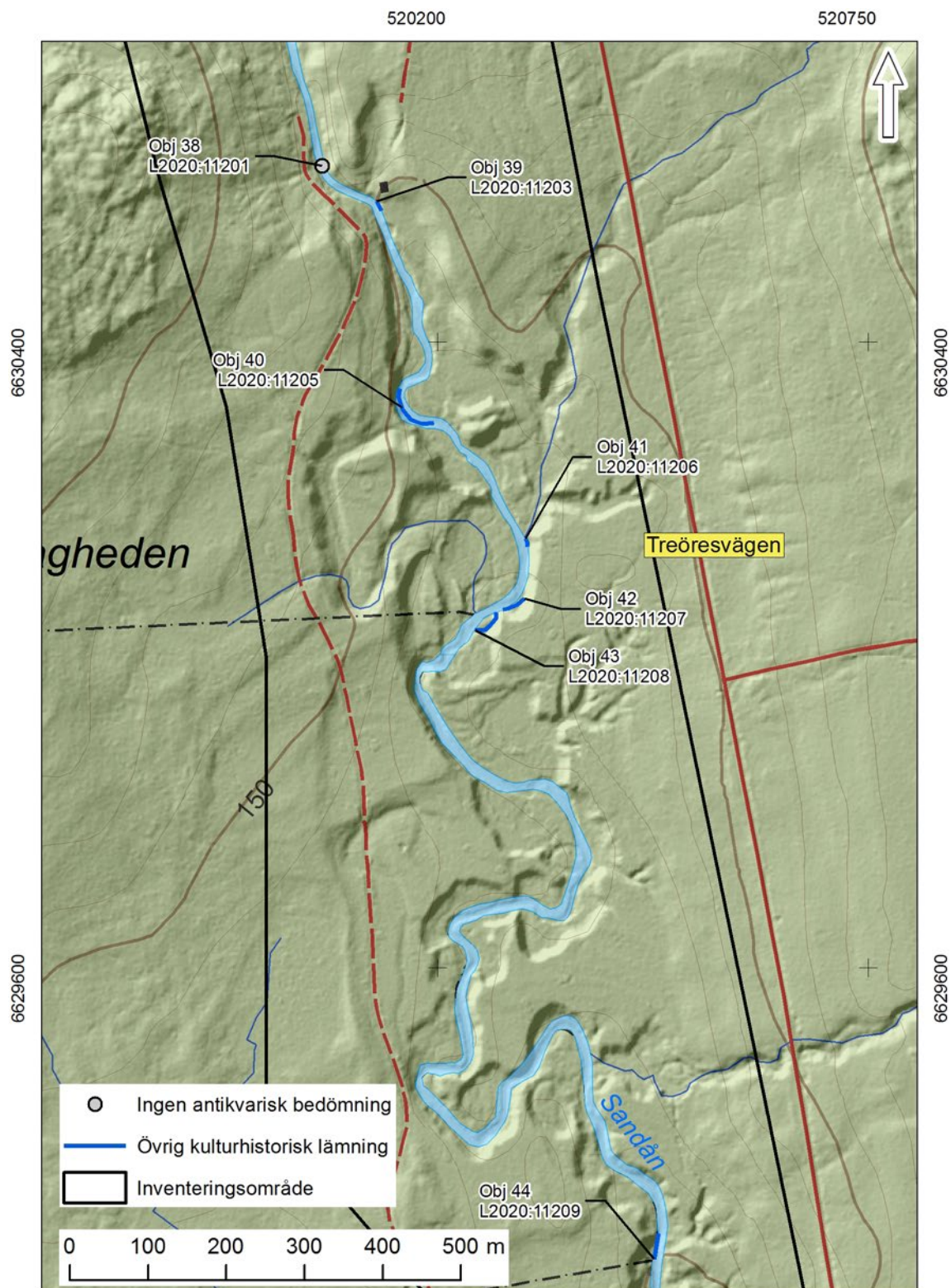
Figur 30. Objekt 20–28. Längs sträckan påträffades främst flottningsanläggningar i form av stenistor. Terrängen är mycket kuperad i området kring Lillstupet och Storstupet som bör ha fått namn efter de fall som finns på platsen (se objekt 22 och 25). Skala 1:8 000.

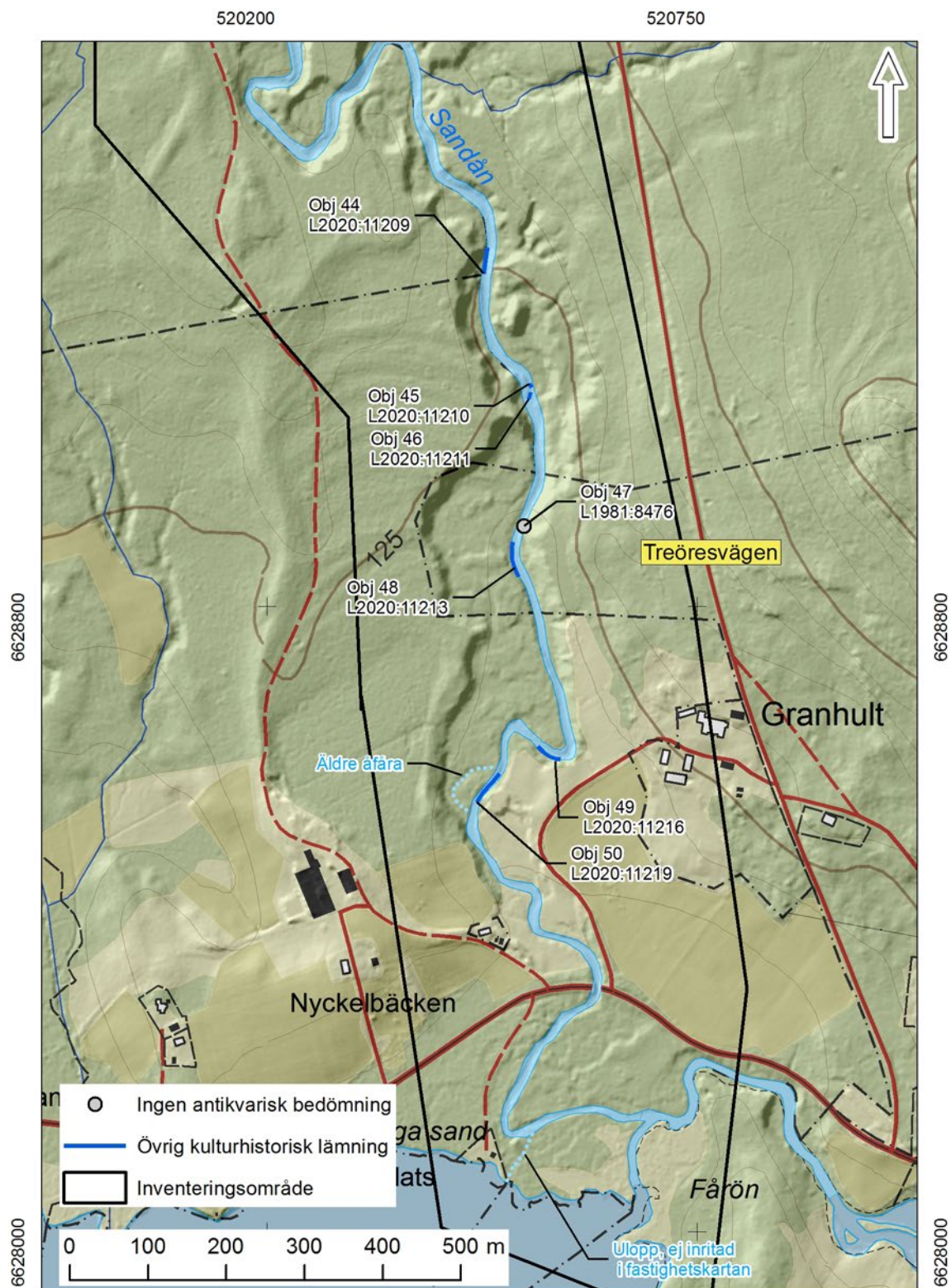
Figur 31. Objekt 28–33. I området påträffades flottningslämningar och en ränna som var grävd genom en udde. Möjligen har en kvarn från 1600-talet funnits på platsen. Terrängen inom området övergår till ett mer flackt landskap med avlagrade drumlinåsar på västra sidan om ån. Skala 1:8 000.

Figur 32. Objekt 30–38. I området påträffades flottningsanläggningar, två kolmilor samt uppgift om en såg som förekommer i kartor från 1600-, 1700- och 1800-talen. Terrängen kring ån är flack och sank, men ån meandrar mellan ett flertal höjdplatåer. Skala 1:8 000.

Figur 33. Objekt 38–44. I området finns ett flertal flottningsanläggningar och rännor som anlagts på grund av åns meandringar. I krökarnas yttersvängar riskerade stockar att fastna i stillastående vatten. Terrängen är omväxlande flack eller omges av branta raviner. Skala 1:8 000.

Figur 34. Objekt 44–50, i området närmast Sandåns mynning i sjön Glien. I området närmast Granhult omgärdas Sandån av öppen hagmark. Skala 1:8 000.

Figur 35. Kraftigt övertorvat gränsröse (objekt 1) som finns beskrivet i kartor från 1700-tal. Röset utgick från den så kallade Sångaretallen och utvisade riktningen mot Klothyttans ägor i linje mot Hällsjön. Foto från nordväst.

Objekt 1: gränsmärke

Gränsmärke i form av visarsten. Utgörs av ett runt postament av sten, med en mindre rest sten i mitten, och visar riktningen mot Klothyttans ägor i linje mot Hällsjön. Gränsmärket ligger omkring 4 meter väster om ett annat liknande gränsmärke (objekt 2) som visar riktningen mot Riddarehyttan. Postamentet utgörs av kallmurade stenar och är sammanlagt 2 meter i diameter och 0,5 meter högt, av 2–3 skift av natursten. Stenarna är 0,2–0,6 meter stora. I postamentets topp är en inmurad rest sten som är 0,2 meter hög och 0,4×0,1 meter stor.

Gränsmärket är beläget vid en aktuell gränslinje som haft samma utseende sedan den äldsta kartans upprättande år 1684 (LMS 1684:S9:9). Syftet med gränsmärket var att fungera som "visare", det vill säga ange riktningen mellan två gränspunkter. Detta behövs om oländig eller skogbeklädd mark gör att man inte med blotta ögat kan se avståndet mellan två gränspunkter och behöver visare som är uppförda längs gränslinjen till hjälp. Gränsmärket har anlagts söder om en viktig gränspunkt där flera hyttor och bruks gränser möttes, den så kallade "Sångare tallen" som utgjordes av en stor tall.

Denna gränskorsning kallades för "Sångare tallen" och beskrivs år 1774 ha utgjorts av en stor tall, inristad med flera namn och bomärken (LMA 1774:18-RAM-13). I en karta från år 1774 beskrivs det aktuella gränsmärket:

"... i lineen består emot Klothyttan ett röse 32 alnar från Tallen består af 3½ alns diameter och 1 alns höjd, men en i rösan fastmurad sten af ½ alns bredd ½ dito hög ofvan rösan"

- Antikvarisk bedömning:
ej KMR-registrerat objekt

Figur 36. Kraftigt övertorvat gränsröse (objekt 2) som finns beskrivet i kartor från 1700-tal. Röset utgick från den så kallade Sångaretallen och utvisade riktningen mot Klothyttans ägor i linje mot Hällsjön. Foto från sydöst.

Objekt 2: gränsmärke

Gränsmärke i form av runt postament med en mindre rest sten i mitten och visar riktningen mot Riddarehyttans ägor. Gränsmärket ligger omkring 4 meter öster om ett annat liknande gränsmärke (objekt 1). Postamentet utgörs av kallmurade stenar och är 2,7 meter i diameter och 0,5 meter hög med 2–3 skift av natursten. Stenarna är 0,2–0,6 meter stora. I postamentets topp är en inmurad rest sten 0,2 meter hög och 0,4×0,1 meter stor.

Gränsmärket är beläget vid en aktuell gränslinje som haft samma utseende sedan den äldsta kartans upprättande år 1684 (LMS 1684:S9:9). Syftet med gränsmärket var att fungera som "visare", det vill säga ange riktningen mellan två gränspunkter, vilka låg så långt bort ifrån varandra att man inte kunde se dem med blotta ögat. Visarna anlades därför längs gränslinjen som hjälp.

Det aktuella gränsmärket har anlagts sydöst om en viktig gränspunkt där flera gränser möttes, den så kallade "Sångare tallen" som utgjordes av en stor tall (LMA 1774:18-RAM-13). I en karta från 1774 beskrivs gränsmärket ha ett likartat utseende som det ovan beskrivna röset för objekt 1.

- Antikvarisk bedömning:
ej KMR-registrerat objekt

Figur 37. Dammvall (objekt 3) strax nedströms sjön Sångarens utlopp i Sångarebäcken. I vardera sida om bäcken är raserade stenkonstruktioner efter en äldre dammlucka. Dammen beskrivs som gammal åren 1912–13 och rustades under denna tid upp. Foto från nordväst.

Objekt 3: dammvall – L2020:10968

Omkring 40 meter söder om sjön Sångarens utlopp i Sångarebäcken påträffades en raserad dammvall av sten. Dammvallen är 10 meter lång i nordöstlig-sydvästlig riktning, 1,7–2,2 meter bred och omkring 1 meter hög. Den utgörs främst av en raserad stenkonstruktion närmast vatten men övergår i jordvall i ändarna uppe på land. Den raserade stenkonstruktionen utgörs, på vardera strandkant av 1–3 skift kallmurade stenar, 0,5–0,9 meter stora, i en omkring 2,6×2 meter stor fyrkant med murade sidor ytterst förutom vid bäcksidan. Invändigt är nedrasade stenar, 0,1–0,5 meter stora, vars stenfyllning är tjockast i landsidan och sluttar ned mot bäcken. Det antyder att en inre träkonstruktion, möjligen förstärkande tråkista, förfallit varvid dess fyllning bestående av stenarna rasat in i dammkonstruktionen.

Dammen omnämns som gammal och raserad i samband med att den reparerades för flottning åren 1912–1913 (Lindesbergs kulturhistoriska arkiv). Syftet med dammen var att nyttja den som regleringsdamm för extra vattenflöde i Sandån vid flottning.

Dock har inte dammen påträffats i äldre kartmaterial. Därmed är dess exakta ålder svår att avgöra och det är inte möjligt att avgöra om den ursprungligen är anlagd före eller efter år 1850, eller till vilket syfte dammen tidigare tjänat.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Figur 38. Raserad dammkonstruktion (objekt 3) i östra bäcksidan. Ytterst utgörs stenkonstruktionen av kallmurade ytterväggar vars insida fyllts igen med stenmaterial, sannolikt sedan en ursprunglig träkonstruktion har ruttnat eller rivits bort. Foto från väster.

Figur 39. Släntmur längs Sångarebäcken. nedströms dammvallen (objekt 3), som utgörs av bortrensade stenar från bäcken. Foto från norr.

Objekt 4: flottningsanläggning – L2020:10971

Längs en sträcka om 90 meter i nord-sydlig riktning, har omfattande rensarbete av bäcken gjorts varvid släntmurar har anlagts längs bäckens sidor. De är anlagda främst på västra sidan om bäcken. Släntmurarna är 2-5 meter breda och 0,6–1,5 meter höga, byggda av stenar med en varierande storlek på 0,1–1 meter med flat sida lagt uppåt.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 5: dammvall – L2020:10977

Omkring 140 meter sydväst om sjön Kalvens utlopp i Sångarebäcken är en dammvall. Vallen är 20 meter lång och 3 meter bred, av kallmurade stenar i 1–2 skift med 0,5–1 meter stora stenar. Vid bäcken är en öppning i vallen, 3 meter bred, med plats för tidigare dammlucka. Vid och under vattenytan ses liggande fyrkantshuggna och hopfogade stockar som utgör bevarade rester efter en nedrasad dammstol bland nedrasade stenar. Även ett spettjärn ses ligga i bäckens botten.

Dammen utgörs sannolikt av en reglerdamm som magasinerat vatten från "Kalven" och de omgivande mossarna. Dess syfte var därmed att i samband med flottning, under tidigt 1900-tal, öppna luckorna och öka vattenflödet till Sandån. Dammvallen är inte omnämnd i kostnadsredogörelsen från åren 1912–1913 och förekommer inte i äldre kartmaterial (Lindesbergs kulturhistoriska arkiv; LMA 1706:20-MAB-2; LMA 19833:20-MAB-28). Sannolikt är den anlagd i ett senare skede, kring 1920-tal sedan flottleden tillkommit och årliga förbättringar utfördes.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

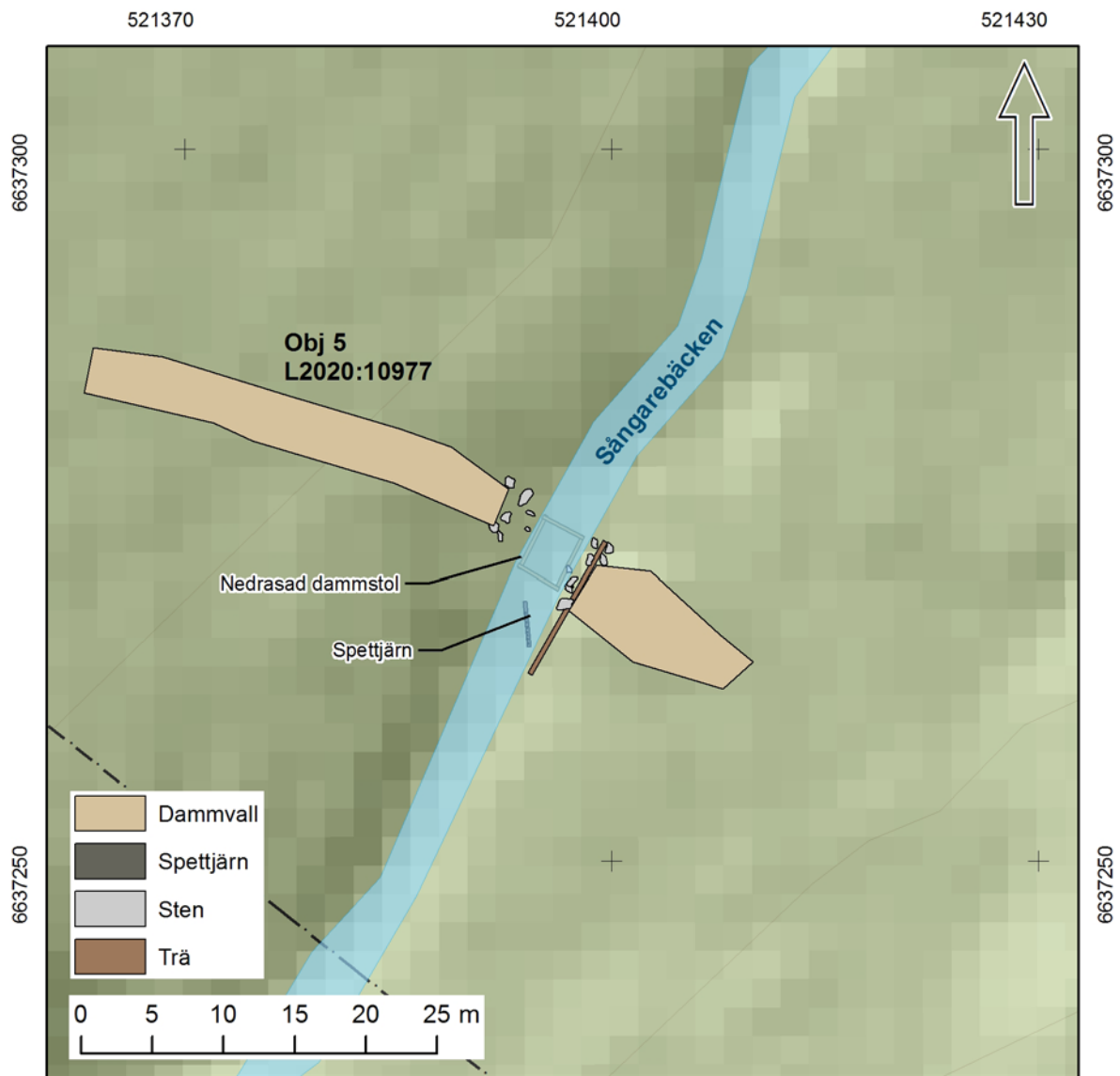
Figur 40. Dammvall (objekt 5) söder om tjärnen Kalven. Dammvallen finns inte omnämnd i flottningsföreningens kostnadsredogörelser från 1912–1913 och har därmed sannolikt uppförts i ett senare skede. Foto från sydväst.

Figur 41. Östra dammvallen (objekt 5) sedd från väster.

Figur 43. I bäckens botten i dammvallens öppning ses en nedrasad träkonstruktion från dammen. Foto från väster.

Figur 42. Schematisk plan över lämningarna kring objekt 5. Dammvallarna är gjorda av jord och sten, varav ett fåtal stenar rasat ned i bäcken. Även delar av dammluckans träkonstruktion och ett spettjärn har rasat ned i vattendraget. Skala 1:500.

Figur 44. Släntmur (objekt 6) vid Sångarebäcken.
Foto från nordöst.

Objekt 6: flottningsanläggning – L2020:10979

Vid en svag åkrök är en släntmur längs en sträcka om 55 meter i den västra sidan av bäcken. Släntmuren är 2–3 meter bred och upp till 1 meter hög med 0,3–1 meter stora stenar med flat sida uppåt.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 7: flottningsanläggning – L2020:10982

Stenkista längs en sträcka om 20 meter, i nordöst-sydvästlig riktning på östra sidan av bäcken i svag krök. Stenkistan är 1–2 meter bred och 0,4–0,6 meter hög med 0,4–0,6 meter stora stenar. Längs bäcksidan är en längsmedgående stock efter tidigare träbeklädnad i stenkistans norra del. I södra delen där stock saknas är delvis utrasade stenar i bäcken.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 8: dammvall – L1981:9236

Vid Hällsjöns utlopp i Sandån är en 30 meter lång dammvall i nordöstlig-sydvästlig riktning. Dammvallen är i basen 4 meter bred och överst 2 meter bred. I dammvallens västra och östra ända är vallen anlagd mot en bergsrygg. I vallens mitt är en 5 meter bred öppning med plats för dammlucka, numera utriven. Vid öppningen är två järnråler lagda tvärs över ån på dammvallarnas krön. I ån är vid öppningen utrasade stenar från dammvallarnas sidor. I botten av dammöppningen ligger en 8×5 meter stor rustbädd av stockar i två varv, parallellt med vattendraget. Från sjösidan är ett trattliknande inlopp med strandskoning, 20 meter långa, på vardera sida om dammen. På vallen, öster om dammöppningen, påträffades ett spettjärn liggandes i mossan.

I underlag från Almunga AB hävdas att dammen fungerat som damm åt en kvarn (objekt 9) som varit belägen omkring 100 meter nedströms Sandån. Detta stämmer inte riktigt, dock förefaller en äldre damm tidigare funnits längre nedströms. Dammvall (objekt 8) är anlagd under åren 1912–1913 och ska kopplas till flottningsverksamheten. Den förekommer i en kostnadsredovisning där dammen beskrivs:

"Damm för Hällsjön.

Landarm t h 7,3 m, t v 13,7 m, består av grus och sten.

Slussöppningen 4,3 m med 4 luckor.

2 skyddsstolpar i timmergången skodd med dubbel plåt.

Stödkistor av timmer, 3 x 3 x 215 m, fyllda med grus och sten.

Väggarm mot slussöppningen, framskjutna 2 m vid botten, till stöd för grusbanken.

Slussbotten av 3" plank ligger på två grova timmervarv."

(Lindesbergs kulturhistoriska arkiv)

Här beskrivs därmed att man anlagt jordvallar på vardera sida om bäcken och uppfört en dammkonstruktion, av vilken idag endast de två grova timmervarven i botten och jordvallarna är synliga. Dock nämns en äldre damm i kostnadsberäkningen från år 1908. Här nämns att en "damm göres nedom utloppet" (från Hällsjön) och att:

"Rensning göres till gamla dammen på 55 m längd och 4 m bredd"

Det fanns därmed en gammal damm 55 meter nedströms den damm som anlades i samband med flottsledens inrättande. Det är med största sannolikhet den äldre dammen som fungerat som damm till kvarnen nedströms. Dock kunde inte den äldre dammen påträffas i fält. Orsaken till det läser vi oss till i ovan nämnda kostnadsredogörelse för åtgärder som utfördes nedströms den nyanlagda dammen åren 1912-1913.

"Sprängning och djuprensning från dammen 240 m [nedströms] till 4 m bredd"

Vidare korsar en väg bäcken vid just denna plats, 55 meter nedströms den nya dammen. Lämningarna efter den äldre dammen har därmed förstörts både i samband med flottsledens inrättande och senare när vägen anlagts över bäcken.

Den äldre dammen förekommer inte i det historiska kartmaterialet. Åtminstone inte som en kartsymbol eller utmärkt med texten damm. Vi finner den istället som indirekta indikationer i kartor från 1700-talet. I kartor från åren 1754, 1755, 1772 och 1838 nämns ett gränsröse med namnet "Hällsjödamröset" som fanns vid Hällsjöbäckens mynning i Hällsjön (LMA 1754:20-MAB-20; LMA 1755:20-MAB-10; LMS 1772:U29-1:2; LMA 1833:20-MAB-28). Då kartsymbol över dammen saknas, med närmare beskrivning, är det svårt att redogöra vad för typ av damm som det rört sig om. Men högst sannolikt är det en damm som kan kopplas till kvarnen (objekt 9) nedströms. I sådana fall kan både dammen och kvarnen vara tillkomna tidigast under tidigt 1700-tal. Ovan nämnda Hällsjödamröse påträffades dessvärre inte i fält. Den beskrivs år 1757 vara belägen på en stenig backe öster om bäcken och utgjordes av två stående "hjärtestenar". På platsen var en flat stenpackning invid den stensatta strandkanten, och det var därmed svårt att avgöra om stenpackningen utgjordes av ett gränsröse eller enbart var del i strandskoningen. Därmed är både den äldre dammen och gränsröset förstörda och finns inte längre kvar som tydliga fysiska lämningar.

Efter dessa utlägg rörande ytterligare en äldre damm och ett gränsröse, vilka inte påträffades i fält, återgår vi till den antikvariska bedömningen rörande objekt 8, som är en dammvall anlagd åren 1912-1913 i samband med flottsledens inrättande.

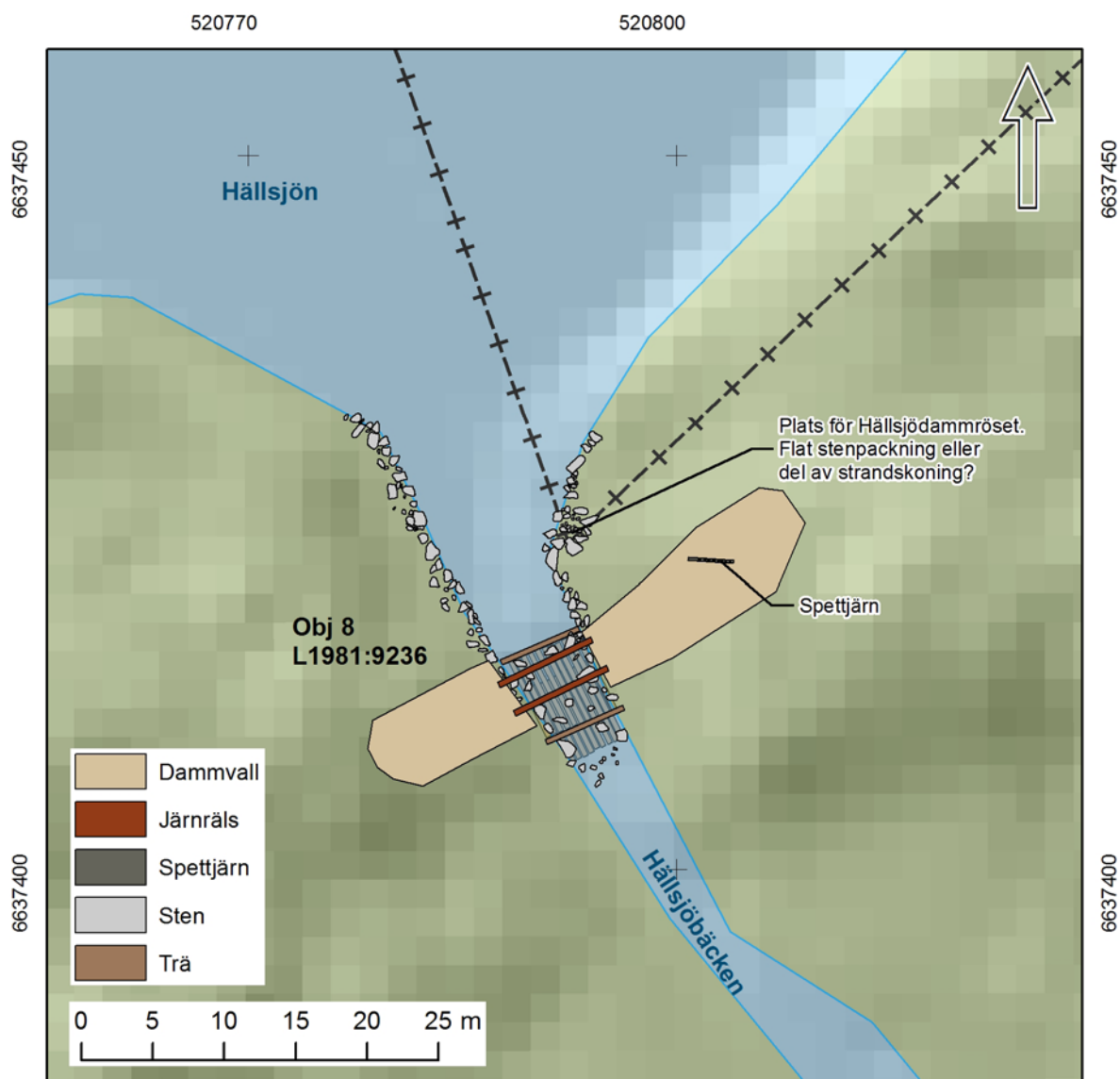
- *Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning*

Figur 45. Dammvall (objekt 8), vid Hällsjöns utlopp i Hällsjöbäcken, anlagd åren 1912-1913. Dammluckan är utriven och i dammöppningen ses nedrasade stenar från dammvallens sidor och slussbotten bestående av två timmervarv. Foto från väster.

Figur 46. "Hällsjödamröset" vid Hällsjöbäcken. Kartorna från 1700-talet antyder att en äldre damm funnits i rösets närhet. Här i en karta från år 1754.

Figur 47. Schematisk plan över dammen vid Hällsjön (objekt 8). Inloppet är trattformat och stensatt med strandskoning. På östra sidan bör Hällsjödammröset tidigare ha stått. Mellan dammvallen är en bred dammöppning med nedrasade stenar ovanpå dammens slusbotten som utgjorts av två stockvarv. Inga detaljer från dammluckan kunde påträffas annat än ett spettjärn som låg på den östra vallen. Sannolikt har dammen vid tillfälle blivit utriven. Skala 1:500.

Objekt 9: Kvarn – L.1981:8534

Uppgift om kvarn. Efter utförd ominventering revideras lämningen geografiska läge och markeras med en punkt istället för yta. Läget baserat på karta från år 1814. Kvarnen förekommer i karta från år 1814 (LMA 1814:18-RAM-59). Enligt tidigare lämningsbeskrivning i Kulturmiljöregistret fanns en halvcirkulär stengrund efter kvarnen och en stenlagd väg inom en yta om 10×25 meter i nordvästlig-sydöstlig riktning. Detta tidigare registrerade kvarnläge låg omkring 20 meter nedströms. I samband med den nu utförda inventeringen konstaterades att den tidigare inventeringen felaktigt tolkat upplagda rensstenar från ån som en kvarngrund och väg (se objekt 10). Den halvcirkulära "Kvarngrunden" påträffades men befanns vara belägen 10 meter öster om vattendraget på mark som var högre belägen än vattnet.

I samband med att ån gjordes till allmän flottled (åren 1912-1913) har omfattande rensarbeten utförts längs sträckan från Hällsjödammen (objekt 8) ned till Sångarebäcken, vilket resulterat i upplagda stenvallar längs Sandåns sidor. Då kvarnen inte heller vid denna inventering påträffades talar det sannolikt för att kvarngrunden blivit "bortrensad". Den del av kvarnen som legat i ån har därmed utgjort ett hinder för flottningen varför den borttagits, och dess stenar lagts upp på land. Vid den ungefärliga platsen där kvarnen skall ha legat, enligt karta från år 1814, fanns en koncentration av stenar lagda inom en 8×5 meter stor yta i en 1-1,5 meter stor oregelbundet formad hög, på den östra sidan om ån, som möjligen skulle kunna utgöra resterna av kvarngrunden. I objektbeskrivningen för dammvall objekt 8 nämns mer ingående om uppgifter om att en äldre damm som sannolikt kan ha fungerat såsom kvarndamm till kvarnen (objekt 9) finns omnämnd som "gamla dammen" 1908 (Linde). I kartor från åren 1754, 1755, 1772 och 1838 nämns ett röse med namnet "Hällsjödammröset", vilket antyder att även kvarnen kan ha funnits sedan mitten av 1700-talet (LMA 1754:20-MAB-20; LMA 1755:20-MAB-10; LMS 1772:U29-1:2; LMA 1838:20-MAB-28).

- *Antikvarisk bedömning:*
ingen antikvarisk bedömning

Figur 48. Längs en sträcka som utgörs av upplagda stenvallar (objekt 10) utmärker sig en stor stenhög längs stenvallen. Stenhögen är belägen på platsen där en kvarn ska funnits enligt en karta från år 1814 och möjligen utgörs stenhögen av uppkastade grundstenar från kvarnen som kastats upp i en gemensam hög. Några tydliga strukturer efter en grund kunde dock inte observeras.

Figur 49. Utdrag ur karta från år 1814 som visar en kvarn belägen 140 meter nedströms från Hällsjöns utlopp i Hällsjöbäcken. Gränspunkt 54 i kartan utgörs av den så kallade Hällsjödammröset. Nedströms kvarnen är kartnummer 73, den så kallade kvarnmossen.

Figur 50. Längs en sträcka om 140 meter finns anlagda stenvallar (objekt 10) efter rensarbete som utförts åren 1912–1913. Foto från nordöst.

Objekt 10: flötningsanläggning – L2020:11038

Stenvallar efter rensarbete för flötning. Längs en sträcka om cirka 140 meter har omfattande rensarbete av ån utförts där stenar bortplockats från ån och lagts upp i långa vallar på vardera sida om ån. Vallarna är 2–4 meter breda och 0,5–1,5 meter höga med stenar av varierande storlek. Förutom bortrensade stenar finns även spår av att underliggande berg har sprängts bort. I samband med dessa rensarbeten har med största sannolikhet delar av en kvarnlämning (objekt 9) borttagits. I kostnadsredogörelsen, från åren 1912–1913, av flötningsföreningen nämns rensarbetena:

"Sprängning och djuprensning från dammen (Hällsjödammen) 240 m till 4 m bredd, 996 kr."

(Lindesbergs kulturhistoriska arkiv)

Därmed kan lämningen dateras till åren 1912–1913.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 11: flötningsanläggning – L2020:11989

Stenkista i norra strandkanten av ån där den gör en svag krök i nordvästlig-sydöstlig riktning, längs sträcka om 60 meter. Stenkistan är 1–2 meter bred och 0,4–0,6 meter hög av stenar med en storlek om 0,3–0,6 meter. Längs åsidan finns längsmedgående stockar vid vattenlinjen efter äldre träbeklädnad.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 12: dammvall – L2020:11035

Denna dammvall utgjorde tidigare del av L1981:8703 (objekt 13) men har nu brutits ut för att utgöra en egen lämning då den fyller annan funktion än dammvall L1981:8703.

Vid Övre Sandtjärnens naturliga utlopp i Sandåån har en dammvall anlagts. Dammvallen är 30 meter lång, i nordvästlig-sydöstlig riktning och utgörs av torv och morän och är anlagd öster om utloppet. Vallens bredd är omkring 6 meter och upp till 1,5 meter hög, med ovalform med avsmalnande ändar. Väster om utloppet finns en naturlig moränvall av isälvsavlagring längs en sträck om 200 meter i nord-sydlig riktning längs sjöns västra sida. Mellan den anlagda dammvallen och den naturliga moränvallen är en 1-2 meter bred öppning.

Dammvallen nämns i kostnadsredogörelsen år 1912–1913:

"fördamm med myra (torvjord) och sten, 27 m lång, 6,4 m bred i botten, 2,2 m i dagen, 1,7 m hög; 197,37 m à 1 kr = 197,37 kr."

(Lindesbergs kulturhistoriska arkiv)

- Antikvarisk bedömning: övrig
kulturhistorisk lämning

Objekt 13: dammvall – L1981:8703

I samband med att en allmän flottled inrättades skapades ett nytt utlopp av Övre Sandtjärnen till Sandån. Vid nya utloppet är en dammvall som är 70 meter lång i öst-västlig riktning, 3–5 meter bred och upp till 1 meter hög, uppbyggd av morän. I dess västra del är ett genombrott i vallen där Sandån rinner söderut.

Enligt en utförd inventering år 1986 fanns vid dammöppningen resterna efter en timrad byggnad som var 2×2 meter stor som möjligen utgjort någon form av väderskydd för dammanordningen. I samband vid den nu utförda inventeringen påträffades på samma ställe en raserad stenkonstruktion inom en 4×2 meter stor yta, i öst-västlig riktning.

Enligt kostnadsredogörelsen för dammen åren 1912–1913 har den haft en 5,1 meter bred slussöppning med fyra luckor anlagd på två grova timmervarv. Vidare anges att man anlagt 2,5×2,5 meter stora och 2 meter höga stödkistor till dammen som måst pålas ned i den sankna marken (Lindesbergs kulturhistoriska arkiv). På vardera sida om dammen har en landarm, det vill säga jordvall anlagts som varit 29 respektive 48 meter.

Av den ursprungliga dammen är det enbart landarmarna, vid dammöppningens sidor som är synliga. Den raserade stenkonstruktionen i dammöppningen utgör möjligen rester efter fyllning till de ovan beskrivna stödkistorna av trä som funnits vid dammen.

- *Antikvarisk bedömning:*
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 14: dike/ränna – L2020:11036

Söder om dammöppningen (objekt 12) är en grävd ränna för flottning, i nord-sydlig riktning. Rännan är 50 meter lång och 2–6 meter bred. Syftet med rännan har varit att åstadkomma ett uträtat utlopp för Övre Sandtjärnen till Sandån. Det naturliga utloppet i väster kan liknas med ett bakåtlutat C.

Rännan finns omnämnd i kostnadsredogörelsen åren 1912–1913.

- *Antikvarisk bedömning:*
övrig kulturhistorisk lämning

Figur 51. I Övre Sandtjärnens utlopp i Sandån ses ett flertal större stenar ligga tvärs över öppningen. Sannolikt är de äldre fyllning i stödkistor som fungerat som stöd åt dammen. Stödkistornas fyllning har rasat ut sedan timmerkistorna bortruttnat. Foto från väster.

Figur 52. Stenkista som anlagts i sankt parti vid åkrök för att förhindra timmer från att fastna i den sankta strandzonen. Foto från nordväst.

Objekt 15: flöttningsanläggning – L2020:11041

Stenkista i södra strandkanten. Stenkistan är 10 meter lång i öst-västlig riktning, 1–1,5 meter bred och 0,5–0,8 meter hög. Trädelar delvis bevarade i form av längsmedgående stock vid vattenlinjen samt tvärgående stockar i stenkistan. Fylld med stenar av varierande storlek om 0,3–0,8 meter.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 16: kvarn – L1981:8842

Kvarnområde inom ett 65×25 meter stort område i nord-sydlig riktning, vid Laxtjärnens utlopp i Laxbäcken.

Vid Laxtjärnens utlopp i Laxbäcken är en 15 meter lång dammvall i öst-västlig riktning, 2 meter bred och 0,5–0,8 meter hög av sten och jordfyllning. Inga bevarade träkonstruktioner syns i den 2 meter breda dammöppningen i vallen. Mellan dammvallen och vägen i norr har bäcken stenlagda kanter.

Norr om vägen sluttar berget kraftigt ned mot norr och bäcken har en fallhöjd på omkring 2–4 meter i flera trappstegsliknande fall. I ekonomiska kartan från år 1957 kallas platsen för "kvarnhålet" (RAK 1957:J133-11F7e59). I bäcken finns här två raserade stenkonstruktioner, delvis tvärs över bäcken med 2 meters mellanrum. De

raserade stenkonstruktionerna utgör rester efter kallmurade fundament som sannolikt utgjort grundmur till kvarnen. Sannolikt har återkommande vårflooder till slut raserat fundamentet.

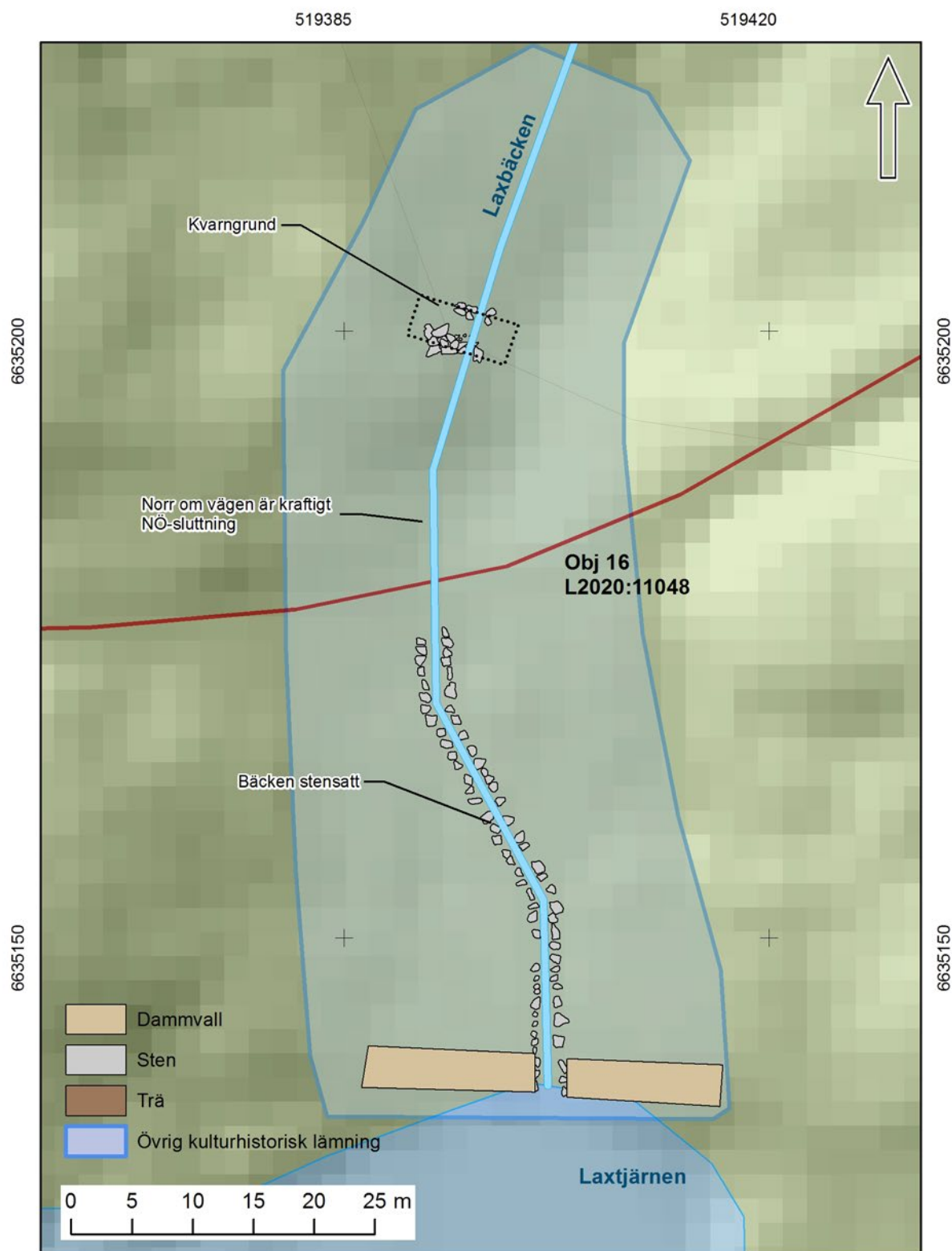
Det södra fundamentet är mest skadat och utgörs av en oval stensträng med utrasade stenar inom en 2×2 meter stor yta. Den sträcker sig inte tvärs över hela bäcken utan utgår från den västra sida och avslutas omkring 0,6 meter från bäckens östra sida. På samma vis sträcker sig inte heller det norra fundamentet tvärs över hela bäcken utan har en omkring 0,8 meter bred öppning. Det norra fundamentet är inte lika skadat men är kraftigt övertorvat så att dess fullständiga längd inte går att utläsa. Dock är murrester synliga även på bäckens östra sida så att det här blir uppenbart att det rör sig om en kvarnbyggnad med öppning för vatten.

Som ovan nämnt förekommer kvarnen under namnet "kvarnhålet" i ekonomiska kartan från år 1957 men den förekommer inte i äldre kartmaterial, varför det måste antas att kvarnen är tillkommen under sent 1800-tal eller tidigt 1900-tal. Generellt slutar mindre skvaltkvarnar att brukas i och med att man ersätter vattenkraften med förbränningsmotorer under tidigt 1900-tal. Kvarnen är belägen inom Klohyttans markägor och har sannolikt utnyttjats av de torp som fann belägna omkring 1,5–2 kilometer väster om kvarnen.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Figur 53. Foto över den västra dammvallen (objekt 16) sedd från öster. Dammvallen utgörs av jord och sten.

Figur 54. Schematisk plan över lämningarna inom kvarnområdet (objekt 16). I söder är dammvallar emot Laxtjärnen följt av en stensatt bäck. Norr om vägen sluttar terrängen brant mot norr. I norra delen påträffades rester efter kvarngrunden i form av två väggfundament. Fundamenten var kraftigt övertorvade. Skala 1:500.

Figur 55. Kanten på bäcken stensatt, mellan vägen och dammvallen inom kvarnområdet (objekt 16). Foto från nordväst.

Figur 56. Raserat väggfundament hörande till kvarngrunden vid Laxtjärnsbäcken (objekt 16). Här ses det södra och mest raserade fundamentet. Foto från sydöst.

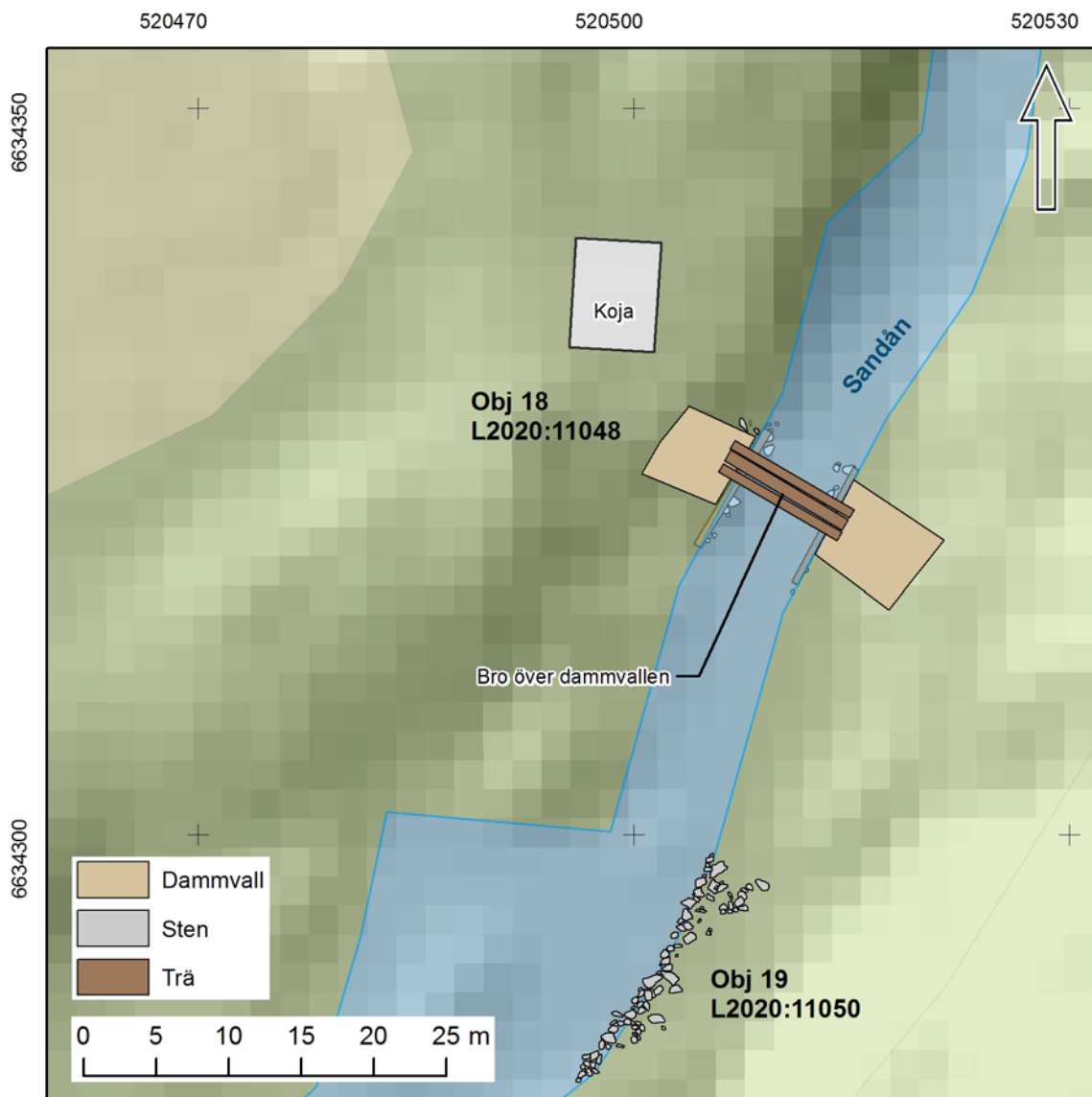
Figur 57. Vid granstammarna ses det norra väggfundamentet till kvarngrunden (objekt 16). Fundamentet är kraftigt övertorvat och ses endast i bäcksidorna. I bilden ses att byggnaden varit öppen där vattnet flödat genom grunden. Sannolikt har ett skovelhjul funnits inne i byggnaden. Foto från nordöst.

Objekt 17: dammvall – L2020:11044

I våtmarken väster om en naturlig moränvall är en anlagd fördämningsvall. Dammvallen är 45 meter lång, i nordvästlig-sydöstlig riktning, och 2–3 meter bred och 0,4–0,6 meter hög. Den utgörs av jord och sten, men delar av vallen är kallmurad. Syftet med fördämningsvallen är sannolikt att, som en förlängning av den naturliga moränvallen i öster, dämna in våtmarksområden som finns i Nedra Sandtjärnsens sydöstra del.

Dammvallen finns omnämnd i kostnadsredogörelsen från åren 1912–1913 där det anges att man anlagt fördämningar i sänkor väster om dammen (objekt 18) (Lindesbergs kulturhistoriska arkiv).

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 18: dammvall – L2020:11048

Omkring 130 meter nedströms från Nedre Sandtjärnens utlopp i Sandån finns en dammvall efter en äldre dammanläggning. På platsen finns idag en bro som i dess ändar vilar på den gamla dammvallen.

I vardera strandkant är en 3–4 meter lång vall av jord och sten med en 7–8 meter bred öppning emellan i ån. I basen är vallarna 4 meter breda och omkring 2 meter i dess krön. De är 1,6–1,8 meter höga. I jordvallarnas sidor som vetter mot ån ligger utrasade stenar i ån. Vid vattenlinjen ses dymlade stockar i vardera sida mot vallen. Uppströms och nedströms ses fyrkantshuggen timmer ligga i botten av ån efter ramverk för äldre träkonstruktion.

Enligt kostnadsredogörelsen från 1912–1913 var slussöppningen 4,8 meter bred med fyra luckor och varav en timmeringång (Lindesbergs kulturhistoriska arkiv).

Figur 59. Foto över dammvallen (objekt 18). Idag nyttjas den som brofäste för en träbro. Foto från nordväst.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 19: flötningsanläggning – L2020:11050

Vattenledare omkring 15 meter söder om dammen (objekt 18). Vattenledaren är 18 meter lång och anlagd i en svag krök invid sydöstra strandkanten. Den är 1–2 meter bred och utgörs av 0,5–0,8 meter stora stenar. I sydöst är den sankta våtmarken in mot fast mark utfylld med upp till 0,5 meter stora moränstenar. Syftet var sannolikt att förhindra timmer att, nedströms dammen, fastna i den sankta strandzonen.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 20: bro (Kolbron) – L2020:11058

Den så kallade Kolbron enligt ekonomiska kartan från år 1957 (RAK 1957:J133-11F7f59). Vid åns västra sida är ett brofäste av kallmurade stenar, delvis utrasad. Brofästet är 3 meter långt och 2 meter brett i nord-sydlig riktning, med 0,2–0,6 meter stora stenar. På den östra sidan är en kalberghäll med två inborrade järnbultar som är 0,2 meter långa på ett avstånd om 2 meter. Bron är sannolikt uppförd under 1900-talets första hälft, sannolikt i samband med att den så kallade Treöresvägen anlades under 1930-talet.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Figur 60. Utrasade stenar från den så kallade Kolbron (objekt 20). Bron är sannolikt uppförd under tidigt 1900-tal då den är sammanlänkad med Treöresvägen. Foto från norr.

Objekt 21: flötningsanläggning – L2020:11059

Stenkista belägen i ån framför en inbuktning i älven där risk för virvelbildning finns. Syftet med stenkistan var därmed att förhindra timret från att flyta in i inbuktningen och fastna.

Stenkistan är 15 meter lång, 2 meter bred och 0,2–0,5 meter hög, anlagd i nord-sydlig riktning. Längsmedgående stockar är synliga längs stenkistans västra del. Stenkistan är fylld med stenar med storlek om 0,3–0,6 meter stora stenar.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 22: flötningsanläggning – L2020:11060

Stenkista, i nordöstlig-sydvästlig riktning, belägen på östra strandkanten norr om ett mindre vattenfall som utgörs av bortsprängt berg. Stenkistan är 15 meter lång, 2 meter bred och 0,8 meter hög. Stenfyllningen utgörs av stenar med en storlek om 0,2–0,8 meter. Vid vattenlinjen syns längsmedgående stockar efter äldre träbeklädnad.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Figur 61. Uppströms "Lillstupet" är en stenkista som leder timret ned till stupet. I stupet finns berghällar som visar spår efter att ha sprängts. Foto från nordväst.

Figur 62. Vattenledare (objekt 23) i våtmark, beväxt med högt gräs. Foto från nordväst.

Objekt 23: flottningsanläggning – L2020:11062

Vattenledare i våtmark. Längs östra strandkanten är en 70 meter lång, 2–3 meter bred och 0,6–0,8 meter hög vattenledare i nordnordöst-sydsydvästlig riktning. Den är beväxt med högt gräs. Marken öster om vattenledaren utgörs av låglänt sankmark som möjligen blir vattendränkt vid högvatten, därav orsaken till att vattenledaren anlagts för att hålla timret inom huvudfåran.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 24: flottningsanläggning – L2020:11065

Stenkista belägen i åkrök framför inbuktning där risk för virvelbildning funnits. Syftet med stenkistan var därmed att förhindra timret från att flyta in i inbuktningen och fastna. Stenkistan är 25 meter lång i nordvästlig-sydöstlig riktning, 2–3 meter bred och 0,8–1 meter hög. Stenfyllningen utgörs av 0,2–1,5 meter stora stenar. I åsidan ses längsmedgående stockar vid vattenlinjen efter äldre träbeklädnad.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Figur 63. "Storstupet", ovanför objekt 25, i en smal fors med bortsprängt berg tränger vattnet fram. Foto från sydväst.

Figur 64. Nedanför stupet trycker vattnet på mot den östra åstranden där en stenkista (objekt 25) anlagts för att hindra timmer från att fasta mellan större stenblock. Foto från väster.

Figur 65. Stenkistan (objekt 25) anlagd mellan berghällar och stenblock. Foto från sydväst.

Objekt 25: flottningsanläggning – L2020:11074

Stenkista söder om stup med bortsprängt berg. På östra sidan om ån är en 15 meter lång, 2 meter bred och 0,8–1,5 meter hög stenkista, anlagd i nord-sydlig riktning. Stenfyllningen utgörs av 0,2–1 meter stora stenar. Längsmedgående stockar synliga längs vattenlinjen. Stenkistan är anlagd mot flera intilliggande flyttblock av varierande storlek. Vattnet från stupet trycker på mot flyttblocken varför stenkista anlagts så inte timmer fastnar och kilar fast mellan blocken.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 26: flottningsanläggning – L2020:11076

Vattenledare med oval form, belägen i åns mitt. Vattenledaren är 6 meter lång och 2 meter bred, 0,4 meter hög, med avsmalnade ändar i öst-västlig riktning. Vattenledaren är anlagd för att hålla timret flytandes norr om vattenledaren för att inte fastna i det grunda vattnet i åns södra del.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Figur 66. Stenkista (objekt 27) anlagd framför inbuktning i åkrök i. Foto från norr.

Objekt 27: flottningsanläggning – L2020:11078

Vattenledare belägen i ån vid krök, framför inbuktning i ån, där risk för virvelbildning finns. Syftet med stenkistan var därmed att förhindra timret från att flyta in i inbuktningen och fastna.

Stenkistan är 25 meter lång i nordväst-sydöstlig riktning, 2 meter bred och 0,4–0,6 meter hög. Längsmedgående stockar på vardera sida vid vattenlinjen. Stenfyllningen utgörs av 0,4–1 meter stora stenar.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 28: flottningsanläggning – L2020:11080

Vattenledare i våtmark, belägen i östra åkanten. Vattenledaren är 15 meter lång, i nord-sydlig riktning, och 2–3 meter bred, 1 meter hög. Delvis täkt av växtlighet. Anlagd i sankt område där ån vid högt vattenstånd sannolikt blir bredare. Vattenledaren syftar därmed till att hålla timret på västra sida av ån.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 29: lägenhetsbebyggelse (Surängen) – L1981:8856

Sentida bebyggelse uppförd på plan moränhöjd omkring 55 meter öster om Sandån. Tidigare registrerad som möjlig fornlämning men nu bedömd som övrig kulturhistorisk lämning då den förekommer i kartmaterialet först i och med ekonomiska kartan från år 1957 och sannolikt uppförd strax efter det att Treöresvägen anlades då bebyggelsen var uppförd invid vägen (se RAK 1957:J133-F6e59).

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 30: flottningsanläggning – L2020:11086

Stenkista belägen vid svag åkrök, vid sydöstra åkanten. Stenkistan är 30 meter lång i nordöstlig-sydvästlig riktning, 1–1,5 meter bred och 0,5 meter hög. Längsmedgående och tvärsgående stockar med synlig fackindelning. Stenfyllningen utgörs av 0,3–0,8 meter stora stenar. Kraftigt övertorvad med grästuvor.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

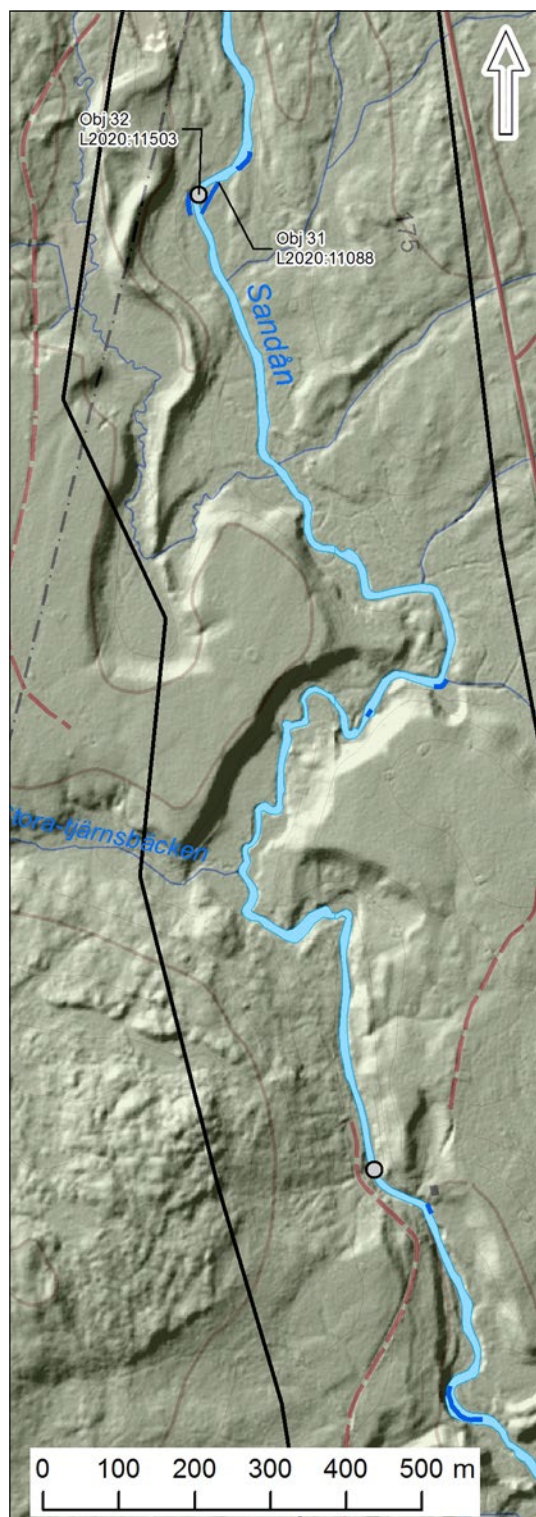
Objekt 31: dike/ränna – L2020:11088

Grävd ränna genom udde, oklar funktion. Rännan är 40 meter lång i nordöstlig-sydvästlig riktning, 1 meter bred och omkring 0,4 meter djup. Rännan är alltför smal för att kunna nyttjas i samband med flottning. Möjligen kan rännan ha hört till en kvarn, för kraftutvinning, som enligt karta från år 1684 har varit belägen i området (se objekt 32; LMS 1684:S9:9). Dock påträffades inga synliga konstruktioner längs rännan annat än en 6×2 meter stor stenvall i rännans norra ände invid åkanten. Denna stenvall förefaller dock snarast utgöras av rensad sten från ån.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Figur 67. Smal ränna (objekt 31), möjligen en ränna för kraftutvinning till en kvarn (se objekt 32). Foto från nordöst.

Figur 68. Bild med jämförelse mellan utdrag ur karta från år 1694 och fastighetskartan. Åns lopp är jämförbar i de båda kartorna och antyder att objekt 32 utvisar det korrekta läget för kvarnen. Fastighetskartan i skala 1:10 000.

Objekt 32: kvarn – L2020:22503

Uppgift om kvarn. Enligt en karta över Gammelboda från år 1684 har en kvarn funnits i Sandån söder om Nedre Sandtjärnen (LMS 1684:S9:9). I kartan är Sandåns sträckning svårtolkad då den inte är korrekt utritad. Två detaljer i kartan tyder dock på att detta är korrekt plats för kvarnen: dels anges kvarnen vara lokaliserad i ett ställe där ån ändrar flöde från öst–västlig till nord-sydlig riktning, dels är kvarnen belägen i höjd med Mosstorp. Det i kombination med den i fält påträffade rännan (objekt 31) som möjligen kan vara en ränna som lett vatten till en kvarn, innebär att detta tolkas som den troliga platsen för kvarnen. I fält påträffades dock inga lämningar. Marken är sumpig och beväxt med högt gräs.

- Antikvarisk bedömning:
ingen antikvarisk bedömning

Objekt 33: flottningsanläggning – L2020:11089

Stenkista belägen i västra strandkanten i ån, vid skarp krök. Stenkistan är 30 meter lång i nordnordöst-syd-sydvästlig riktning, 1–1,5 meter bred och, 0,4–0,6 meter hög. Längsmedgående stockar vid vattenlinjen.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 34: flottningsanläggning – L2020:11163

Stenkista belägen i sydöstra strandkanten vid kraftig krök med sankmark sydöst om stenkistan. Syftet med stenkistan är att hindra timret från att fastna i den sank strandzonen.

Stenkistan är 15 meter lång i nordöstlig-sydvästlig riktning, 2–3 meter bred och 1 meter hög. Vid vattenlinjen syns längsmedgående stockar. Stenfyllning av 0,2–0,6 meter stora stenar.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Figur 69. Vattenledare (objekt 35) anlagd i åns mitt, för att hålla timret i djupare del av ån. Foto från sydöst.

Objekt 35: flottningsanläggning – L2020:11164

Vattenledare i låglänt område där ån förgrenar sig i mindre flöden förbi huvudfåran. Syftet med vattenledaren är att hålla timret flytandes inom åns huvudfåra.

Vattenledaren är belägen invid sydöstra åkanten, omkring en meter från stranden och utgörs av en 15 meter lång stenrad i nordöst-sydvästlig riktning, 1,5–2 meter bred och 0,6–0,8 meter hög bestående av 0,5–1 meter stora stenar.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 36: kolningsanläggning – L2020:11165

Kolbotten efter resmila. Utgörs av en övertorvad, oval vall, 12×15 meter stor i öst-västlig riktning. Vallen 0,4–0,5 meter hög. Milan är synlig i karta med terrängskuggning som en rund ring, här ses även att ytterligare ett flertal milor på platån i öster.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 37: kolningsanläggning – L2020:11166

Kolbotten efter resmila. Utgörs av en övertorvad, oval vall, 16×12 meter stor i nordvästlig-sydöstlig riktning. Vallen 0,4–0,5 meter hög. Milan är synlig i karta med terrängskuggning som en rund ring, här ses även att ytterligare ett flertal milor på platån i öster.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 38: träindustri – L2020:11201

Uppgift om såg. Enligt kartor från åren 1684, 1774 och 1805, plats för såg (LMS 1684: S9:9; LMA 1774:18-RAM-13; se även kopia år 1805 sid. 1 i LMA-1774:18-RAM-13). Kartornas avbildning av ån är bristfällig och svårtolkad. Sågen bör emellertid vara belägen längs den del av ån som löper i nordnordvästlig-sydsydöstlig riktning, troligen på den västra sidan av ån, som har en mer plan marknivå. Emellertid har här utförts så omfattande rensarbeten av ån i samband med flottning att inga tydliga strukturer efter såggrund kunnat observeras. Ån utgörs längs denna sträcka av upprepade stenar som lagts upp i åkanten i 1–2 skift. Sågen är omnämnd i tre kartor: åren 1684 ("sågh"), 1774 ("gamla sågen") och 1805 ("ödelagd såg"). Sågens läge i kartan från år 1684 är emellertid mycket svårtolkad och man får närmast utgå från att det gäller samma såg som omnämns i senare kartor.

- Antikvarisk bedömning:
ingen antikvarisk bedömning

Objekt 39: flottningsanläggning – L2020:11203

Stenkista vid åkrök i östra strandkanten. Stenkistan är 15 meter lång i nordväst-sydöstlig riktning, 2 meter bred och 0,8 meter hög. Stenfyllning med 0,3–0,8 meter stora stenar.

Nedströms är partier med sprängt berg och bortrensade stenar som lagts upp längs åstranden.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 40: flottningsanläggning – L2020:11205

Stenkista belägen i skarp åkrök, belägen i sydvästra åkanten. Stenkistan är 70 meter i nordväst-sydöstlig bågform mot sydväst. Den är 2 meter bred och 0,6–0,8 meter hög med stenfyllning av 0,3–0,8 meter stora stenar. Vid vattenlinjen ses längsmedgående stockar.

Avslutas, i sydöst, som en 20 meter lång enkelradig vattenledare som är diagonalt riktad mot åns mitt, för att hålla timret flytandes inom djupare åström.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Figur 70. I en skarp yttersväng har en stenkista (objekt 40) anlagts då den naturliga åkanten varit alltför grund med risk för att stockar fastnat. Foto från öster.

Objekt 41: flottningsanläggning – L2020:11206

Stenkista belägen i svag åkrök i östra strandkanten. Stenkistan 10 meter lång i nord-sydlig riktning, 2 meter bred och 0,6 meter hög. Kraftigt övertorvad. Längsmedgående stock synlig vid vattenlinjen.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 42: flottningsanläggning – L2020:11207

Stenkista belägen i skarp åkrök, i sydöstra delen av ån, framför inbuktning i älven där risk för virvelbildning finns. Syftet är att förhindra timmer att flyta in i inbuktningen och fastna.

Stenkistan är 30 meter lång i nordöst-sydvästlig riktning, 2–3 meter bred och 0,8–1 meter hög. Stenfyllningen, som är övertorvad och beväxt med ungträd, utgörs av 0,2–0,8 meter stora stenar och jordfyllning. Den är anlagd i ån på en rustbädd av stockar. Stockarna är synliga i åns botten.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Figur 71. I en skarp åkrök har en stenkista (objekt 42) anlagts framför en inbuktning i ån där risk funnits att timmer fastnat i inbuktningen. Foto från öster.

Figur 72. Den i ån anlagda stenkistan (objekt 42) vilar på en matta av utlagda stockar. Stockarna kan här skönjas i åbotten bredvid stenkistan. Foto från sydväst.

Objekt 43: dike/ränna – L2020:11208

Grävd ränna för flottning. Rännan är 40 meter lång i nordöst-sydvästlig riktning, 2–4 meter bred och 0,4 meter djup. Rännan är grävd genom en svagt buktande udde för att leda om timmer förbi en trång passage i den naturliga fåran.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Figur 73. I ett forsande parti har en stenkista (objekt 44) anlagts där vattnet trycker på mot åkanten i yttersvängen. Utan stenkistan hade stockarna fastnat emot strandkanten. Foto från öster.

Objekt 44: flottningsanläggning – L2020:11209

Stenkista i område där branta raviner tar vid och omger Sandån söderut. Stenkistan är 35 meter lång i nordnordöstlig-sydsydvästlig riktning och belägen på västra åkanten, 2–3 meter bred och 1–1,2 meter hög. Stenfyllningen består av 0,4–1 meter stora stenar. Kistan avslutas i söder mot ett stort stenblock. Längsmedgående stockar finns vid vattenlinjen.

Stenkistan är belägen i en sträcka som visar spår av att ha rensats på stenar som lagts i åkanten samt bortsprängda partier berg i ån.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 45: flottningsanläggning – L2020:11210

Vattenledare belägen i den grunda stranden i åns norra del. Den utgörs närmast av oval, uppkastad stenvall av stenmaterial från ån som kastats upp i en 5 meter lång vall med nordväst-sydöstlig riktning, 2 meter bred och 0,2 meter hög. Den norra åstranden är grund, varför man förefaller ha anlagt vattenledaren i syfte att leda timmer ut i ett djupare och forsande parti av ån i söder.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Figur 74. Där ån är vid och grund har en stenkista anlagts (objekt 46) i åns mitt för att hålla timret flytandes i den djupare delen av ån. Foto från sydöst.

Objekt 46: flottningsanläggning – L2020:11211

Stenkista anlagd i åns mitt i linje med yttre spetsen av ledarmen uppströms (objekt 45). Stenkistan är 10 meter lång, i nordnordöst-sydsydvästlig riktning, 2 meter bred och 0,8–1 meter hög. Stenfyllningen utgörs av 0,2–0,6 meter stora stenar. Längsmedgående stockar finns på vardera sida om stenkistan med två stockvarv. Kistan är anlagd i ån i syfte att hålla timret flytandes i östra delen av åfåran som är djupare.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 47: hammare/smedja – L1981:8476

Uppgift om hammare, "Granhults hammare". Enligt inventering år 1986 har en bit slagg påträffats, men dess härkomst kunde inte fastställas. Landeholm framför en teori att "Granhults hammare" kan vara "Gammelboda fräsehammare i bruk åren 1636–1684; dess exakta läge är emellertid inte känt (Se Landeholm 2003:183 och Johansson 1889–90:174). Att denna plats skulle utgöra hammarens läge baseras därmed enbart på en påträffad slaggbit.

Vid inventering år 2020 påträffades ingen slagg, inte heller några konstruktioner längs ån (från platsen till utloppet i Glien) i form av slagghögar eller grunder efter hammare. Hammaren inte synlig i kartan från år 1684.

Ån är vid denna plats mycket vid, omkring 8–10 meter och grund. I ån syns strängar och koncentrationer av blottade stenar som sticker upp ovan vattenytan, men stenarna utgörs av rundade stenar från ån, vilket knappast lämpar sig för byggmaterial till en förmodad hammargrund. Vidare har en stenkista (objekt 48) anlagts vid åns västra strand, vilket innebär att stenarna i ån kan ha plockats omkring och eventuella strandnära lämningar kan ha blivit bortrensade i samband med inrättandet av allmän flottled 1912–1913.

- Antikvarisk bedömning:
ingen antikvarisk bedömning

Figur 75. Plats för hammare/smedja (objekt 47). Sandån är på platsen vid och grund och i ån ses samlingar av stenar. Längs strandkanten ses i bakgrunden en stenkista (objekt 48). Foto från öster.

Objekt 48: flottningsanläggning – L2020:11213

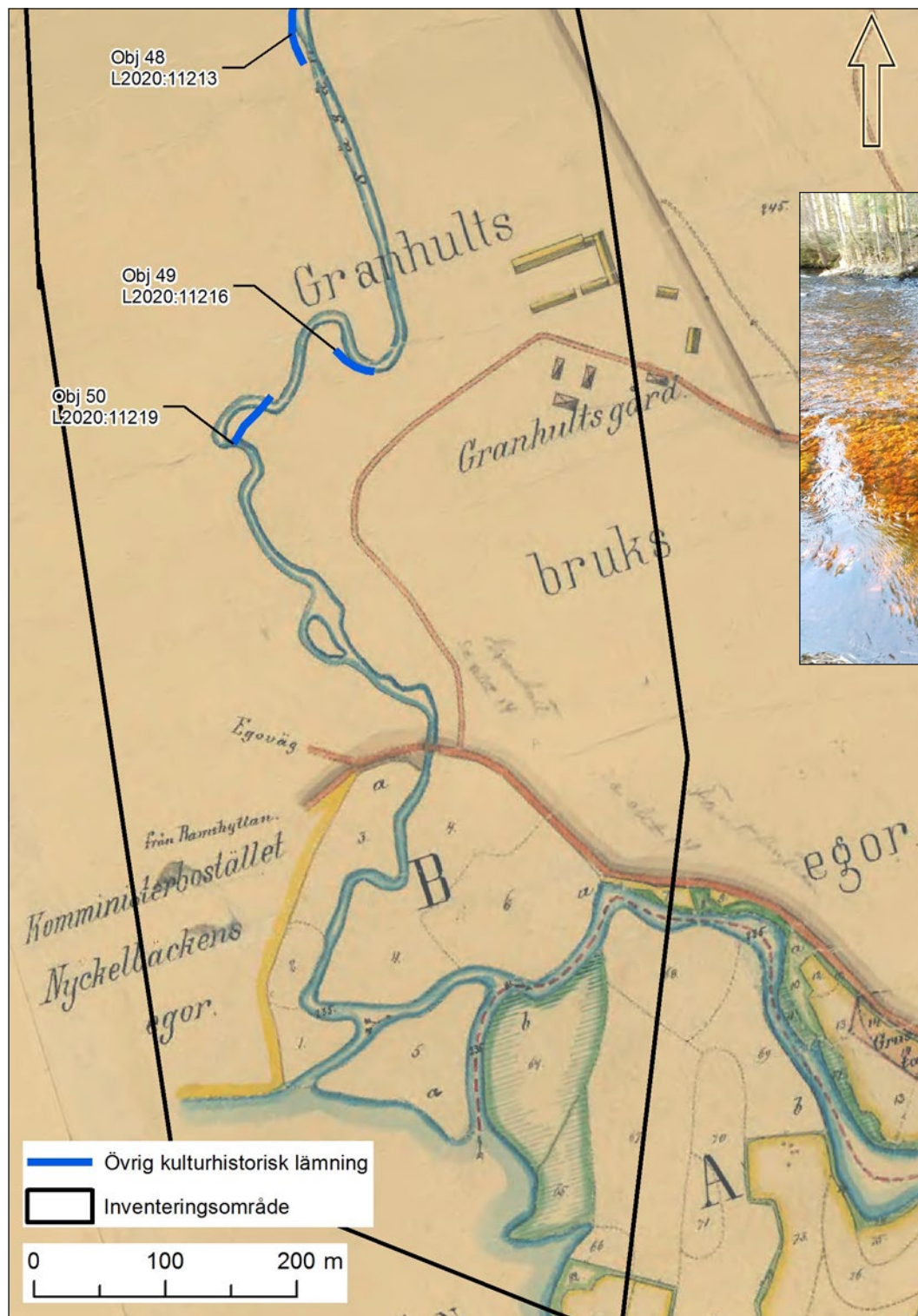
Stenkista belägen i västra åkanten där ån är mycket grund och bred. Stenkistan är 40 meter lång i nord-sydlig riktning, 2–3 meter bred och 0,6–1 meter hög. Längsmedgående stockar finns vid vattenlinjen.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 49: flottningsanläggning – L2020:11216

Stenkista i skarp åkrök, belägen i södra åkanten. Stenkistan är 30 meter lång i nordväst-sydöstlig riktning, 1 meter bred och 0,6–0,8 meter hög. den är stenfylld med 0,4–0,8 meter stora stenar. Längsmedgående stockar finns vid vattenlinjen.

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Figur 76. Vy över grävd ränna (objekt 76) som grävts genom ett meandrande åflöde. Foto från sydöst.

Figur 77. Vid jämförelse med en äldre karta från år 1890 ses hur rännan (objekt 50) grävts genom en udde (LMA 1890:18-RAM-193). Skala 1:5 000.

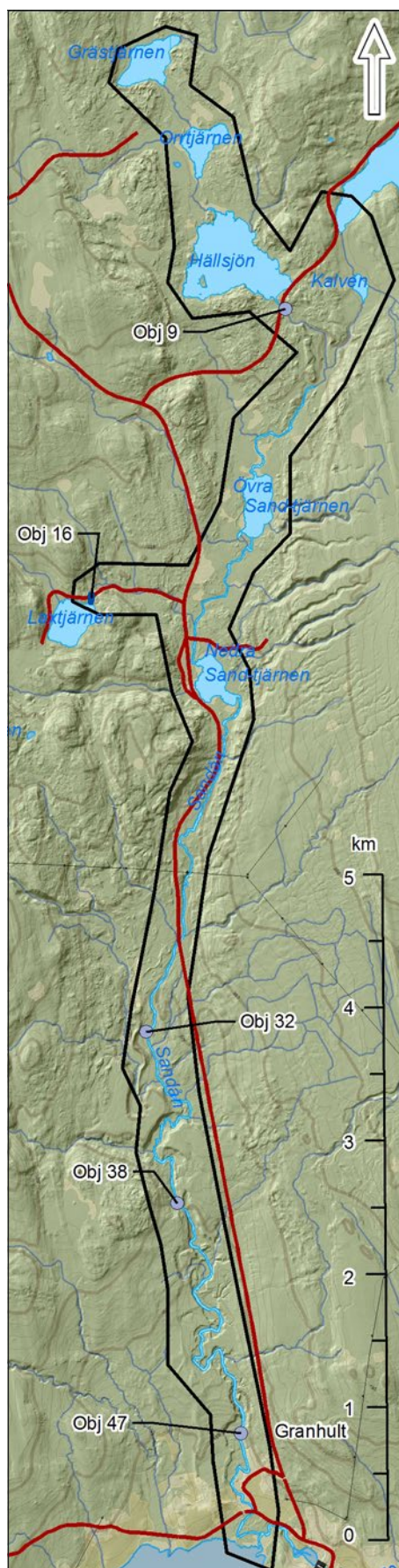
Objekt 50: dike/ränna – L2020:11216

Grävd ränna för flottning längs en sträcka om 45 meter, i nordöst-sydvästlig riktning, 6 meter bred och 0,4 meter djup. Rännan är grävd genom en udde vars åfåra syns i nordväst. Den äldre åfåran har sannolikt blivit igenfylld med det uppgrävda

materialet. I kartor från åren 1805 och 1890 ses den äldre fåran (LMA 1805:18-RAM-49; LMA 1890:18-RAM-193).

- Antikvarisk bedömning:
övrig kulturhistorisk lämning

Tolkning

Kvarn – och industrilämningar

Till de äldsta lämningarna hör de kvarnar och den såg som fanns längs vattendragen mellan 1600- och 1800-talet.

- 3 kvarnar
- 1 såg
- 1 hammare/smedja

Enligt äldre kartmaterial har två kvarnar och en såg varit belägna längs Sandån. Även vid Laxbäcken har en kvarn funnits. Det är med allra största sannolikhet på grund av de rensarbeten som utfördes i samband med inrättandet av den allmänna flottleden som de äldre lämningarna aldrig kunnat påträffas. De vattennära byggnaderna har stått i vägen för timret och sågs som hinder som rensades bort. Eventuellt har emellertid en av kvarnarna (objekt 31) inte varit anlagd i direkt anslutning till Sandån utan erhållit vatten via en grävd ränna (objekt 30). Utifrån inventeringen har det dock inte säkert kunnat fastställas att det faktiskt rör sig om en kvarn utan teorin vilar på antaganden baserade på en svårtolkad karta från 1684.

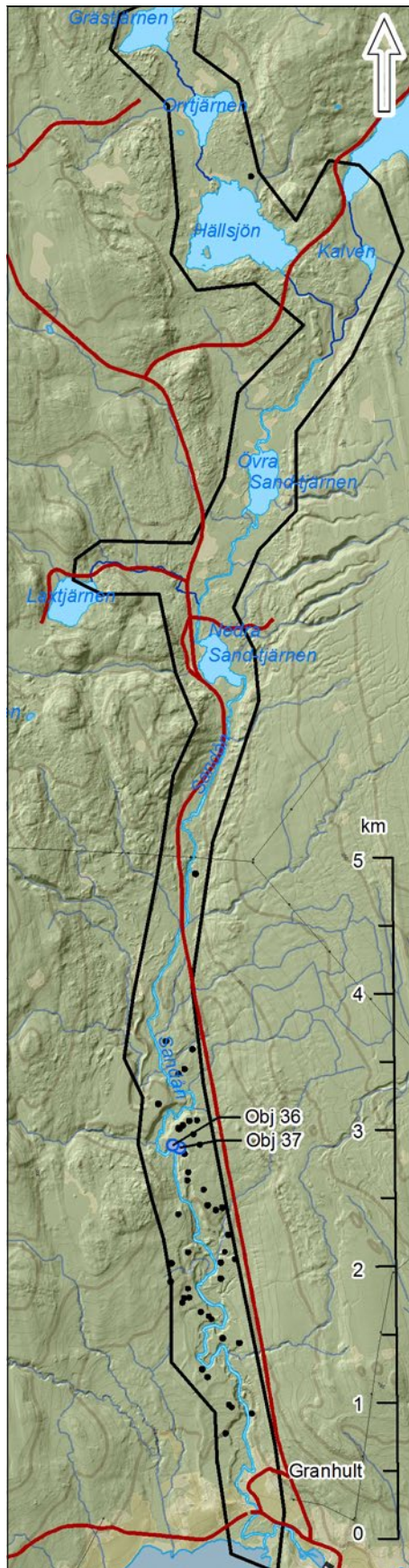
Likasa finns en möjlighet att kvarnen vid Hällsjön (objekt 9) delvis ligger begrävd under uppkastade stenar som tagits från ån vid rensning och lagts upp på strandkanten.

Vid Laxbäcken påträffades emellertid resterna efter en kvarn vars byggnad har legat tvärs över ån. Grunden har haft öppningar för bäcken så att vatten kunnat flöda genom byggnaden. Kvarnen har med största sannolikhet nyttjats av torpare som bott i området omkring 2-3 kilometer öster om kvarnen. Dock har det inte säkert kunnat fastställas att kvarnen uppfyller åldersrekvisitet i Kulturmiljölagen, varför den tills vidare får den antikvariska statusen övrig kulturhistorisk lämning.

Dessa ovan nämnda kvarnar har haft en lokal förankring där de säsongvis nyttjats av de närmast boende för malning av säd. Samtliga kvarnar har legat inom mark som ägts av bruket och hyttorna varför det sannolikt inte varit torparna själva som ägt kvarnarna utan de har troligen erlagt en avgift för att kunna nyttja dem.

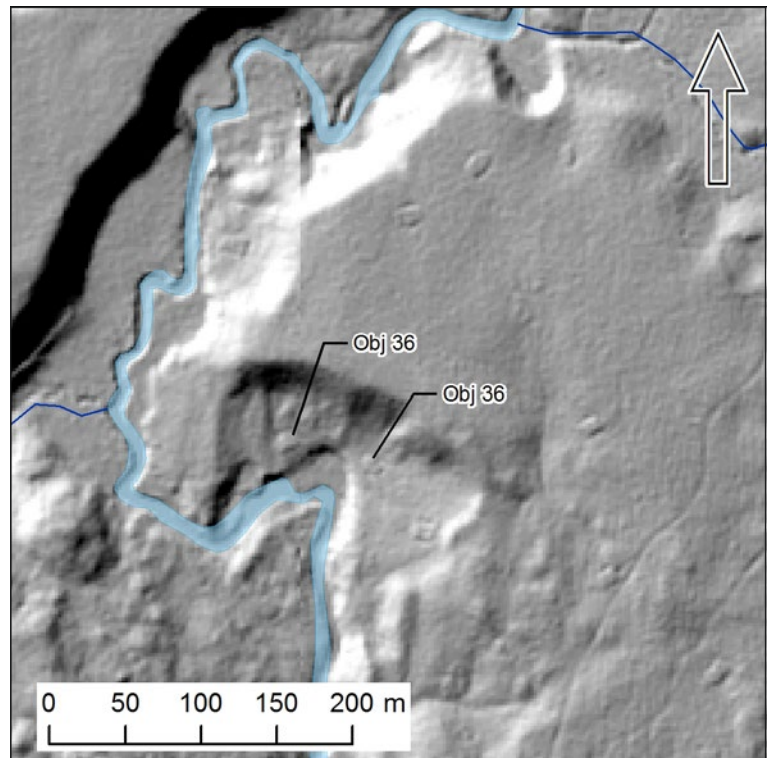
Figur 78. Lämningar inom inventeringsområdet som kopplas till kvarnar och industriella lämningar. Skala 1:50 000.

- Ingen antikvarisk bedömning
- Övrig kulturhistorisk lämning
- Inventeringsområde

Skogsbruk

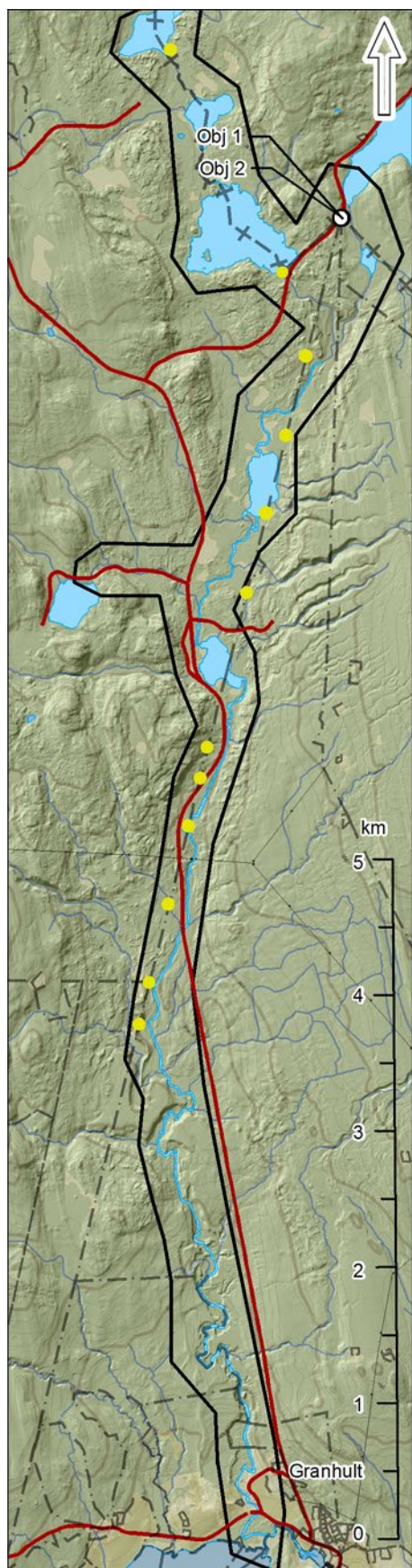
Längs Sandån registrerades enbart två lämningar kopplade till skogsbruk, det i form av kolmilor som låg i nära anslutning till vattnet (objekt 36 och 37). Emellertid finns i skogarna längs Sandån en riklig mängd milor. Kolmilor identifieras enklast vid en genomgång av en karta med terrängskuggning där runda kolmilor, tack vare deras vallar, liknar runda ringar. En snabb avsökning i terrängskuggad karta visar att det enbart inom inventeringsområdet förekommer 44 möjliga kolmilor utöver de två som registrerades. De är koncentrerade till den södra halvan av inventeringsområdet och har därmed legat nära den äldre bebyggelsen.

Figur 80. Kolmilor (objekt 36 och 37) synliga i karta med terrängskuggning som runda eller ovala cirklar. Österut ses ytterligare eventuella kolningsanläggningar. Hur många ser du? Skala 1:5 000.

Figur 79. Inom inventeringsområdet registrerades två kolningsanläggningar som låg i omedelbar anslutning till ån. Kartstudier visar emellertid att fler kolningsanläggningar kan finnas inom området. Skala 1:50 000.

- Eventuell kolmila
- Övrig kulturhistorisk lämning
- Inventeringsområde

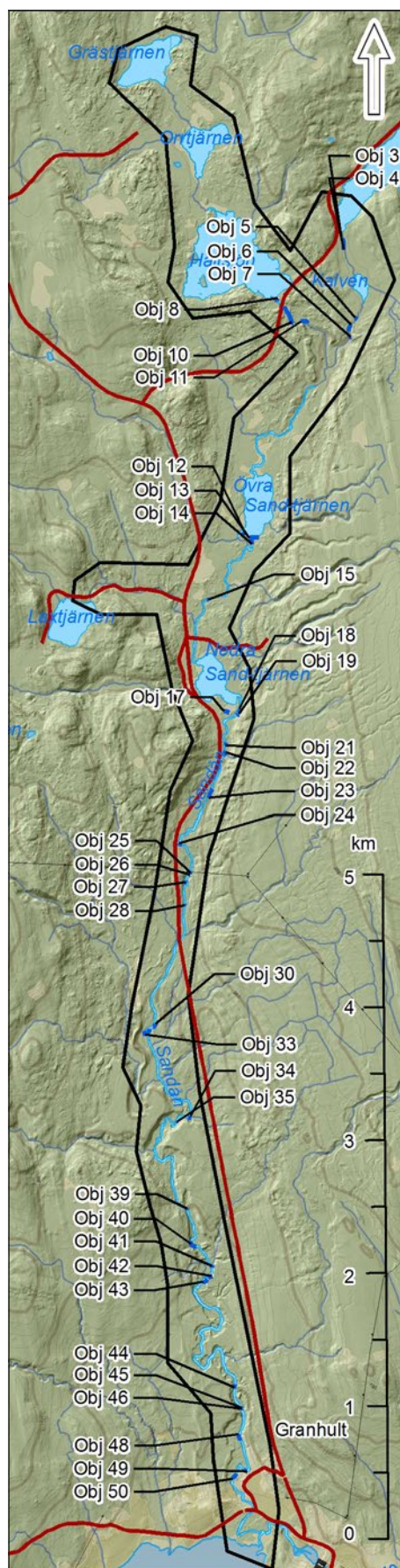

Gränsrösen

Två gränsrösen (objekt 1 och 2) Två gränsrösen påträffades men låg i befintlig gräns. De låg förvisso inte i direkt anslutning till vattendraget men platsen besöktes i första hand för att undersöka ifall den så kallade Sångaretallen, som är omtalad redan i en karta från år 1684 skulle finnas på platsen. Denna tall hade dock hunnit försvinna varvid de två gränsrösen påträffades på platsen. Även vad gäller gränsrösen inom inventeringsområdet tyder kartmaterialet på att många fler finns. Utifrån kartmaterialet bör ytterligare 12 gränsrösen och så kallade visare finnas inom inventeringsområdet.

Figur 81. Två gränsrösen påträffades i norra delen av inventeringsområdet, sydväst om sjön Sångaren. I kartan ses även de rösen och visare som enligt äldre kartmaterial fanns inom inventeringsområdet. Skala 1:50 000.

- Inventeringsområde
- Ej KMR-registrerat objekt
- Eventuell gränsröse

Flottningsverksamhet

Flottningslämningar inom inventeringsområdet har påträffats från Hällsjön och sjön Sångaren ned till Sandåns utlopp i sjön Glien. Av sammanlagt 50 objekt kan 38 härledas till flottningsverksamhet och dateras vara tillkomna under tidigt 1900-tal. De utgörs av:

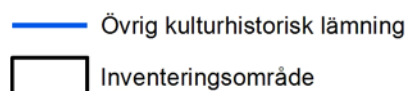
- 28 st flottningsanläggningar
- 7 dammvallar
- 3 st diken/rännor

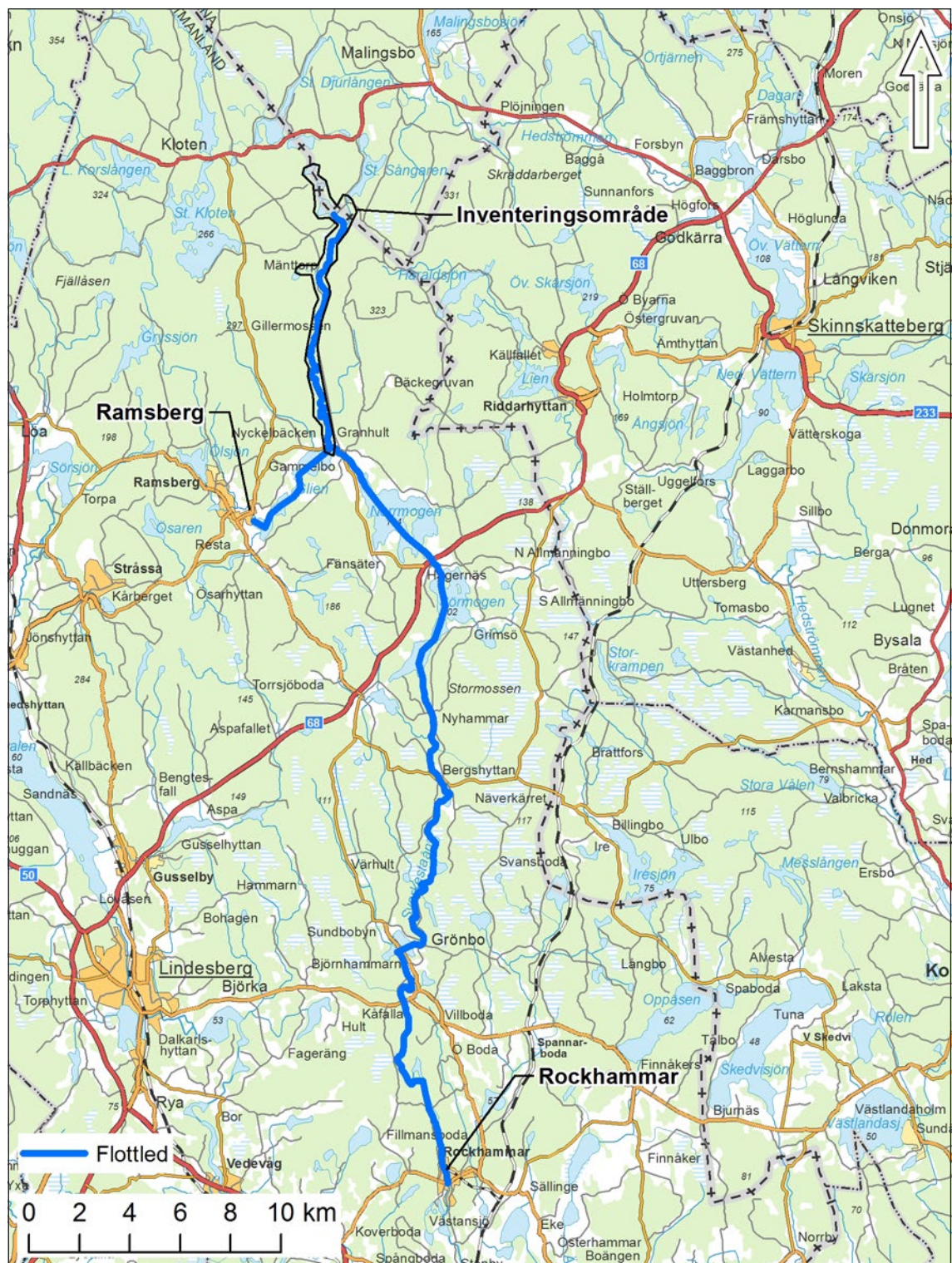
Som framgår i flottningsberättelserna från 1920-talet samlades timret vintertid vid sjöarna i norr för att under senhösten och senhösten flottas ned till sjön Glien. Någon damm vid Orrtjärnen, som enligt de tidiga handlingarna skulle anläggas förefaller aldrig ha anlagts då ingen damm påträffades i fält och senare handlingar gör gällande att dammen i slutändan inte anlades.

Sandån är i mycket hög grad påverkat av de åtgärder som man utförde för att inrätta den allmänna flottleden och det kan tyckas ironiskt att denna investering inte brukades längre än 20 år. Otaliga händer har lyft, bant, baxat, hackat och rensat bort stenar ur ån då de utgjorde hinder för flottning. Stora stenar och blottade berghällar har sprängts för att utvidga smala passager och för att undanröja besvärliga hinder. Sjöstränder har grävts ut och åns naturliga lopp till och med flyttats för att underlätta för det framforsande timret. Dessa bortrensade stenar har i vissa fall lagts upp i långa stenvallar bredvid ån eller lagts upp i åkanten likt en strandskoning.

Förutom rensarbeten och omdaningar av åns lopp utgörs de fysiska flottningslämningarna främst av stenkistor och ledarmar som anlagts för att underlätta timrets framfart genom krökningar och längs sträckor där våtmarker omger vattendraget. Syftet med dessa lämningar var att de omkring 3 meter långa stockarna inte skulle fastna i de skarpa kurvorna eller drivas ut i stillastående vatten kring våtmarkerna och fastna.

Figur 82. Objekt inom inventeringsområdet som kan kopplas till flottningsverksamheten. Skala 1:50 000.

Figur 84. Flottningsleden som timret skulle färdas på för att nå sitt mål. I förlängningen har Sandån och Sverkerstaån, som ses sydöst om Sandås, förbindelse med Arboga ån. De närmaste målen var Gammelbo, Ramsberg och Rockhammar. Skala 1:250 000.

Figur 85. Alltsedan flottningsarbetets intensiva tidevarv avslutats, efter den tid då flottarna arbetade längs vattendraget, dammvakterna tämjde åns flöde och arbetarna nattetid fyllde kojorna som anlagts längs vattendraget har Sandån återigen legat ensam. Ömsom porlar den varsamt, forsar flinkt förbi eller viskar stilla, men enbart för sig själv, naturen och för den vars kynne vill höra på.

Referenser

Tryckta källor

- Landeholm, S. 2003. *Linde bergslag – En sammanställning över de bergshistoriska lämningarna i Linde och Ramsbergs socknar*. Atlas över Sveriges bergslag. Jernkontoret. Riksantikvarieämbetet.
- Johansson, J. 1889-91. (red.) *Noraskogs arkiv I*. Stockholm.
- Ulfhielm A, & Wikell, R. *Damm 450 – Hällsjön (Kloten). Dammar i Örebro län, Arbogaåns Avrinningsområdet*. Almunga AB.

Kartor och arkivmaterial

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

LANTMÄTERISTYRELSENS ARKIV (LMS)

- 1684 Fanhyttan. Geometrisk avmätning.
Ramsbergs socken. Akt S9:9.
Ramsbergs socken.
- 1769 Fanhyttan. Laga delning.
Ramsbergs socken. Akt: S57-18:2.
- 1772 Malingsbo. Avmätning.
Malingsbo socken. Akt: U29-1:2

LANTMÄTERIMYNDIGHETERNAS ARKIV (LMA)

- 1707 Malingbo, Avvittringskarta.
Malingsbo socken. Akt:20-MAB-2
- 1754 Malingsbo. Rågångsåtgärd.
Malingsbo socken. Akt 20-MAB-8
- 1755 Malingsbo. Karta. Malingsbo socken.
Akt 20-MAB-10
- 1774 Gammelbo. Karta, delning, rekognitionsskogar.
Ramsbergs socken. Akt:18-RAM-13.
- 1805 Granhult, Karta. Ramsbergs socken.
Akt: 18-RAM-49
- 1814 Klothytt, Korslång och Nyfors.
Rekognitionsskog. Ramsbergs socken.
Akt: 18-RAM-59
- 1833 Malingbo, Skattläggningskarta.
Ramsbergs socken. Akt:20-MAB-28.
- 1853 Gammelboda. Skattläggning.
Ramsbergs socken. Akt: 18-RAM-176
- 1890 Gammelbo. Ägoutbyte.
Ramsbergs socken. Akt 18-RAM-193
- 1918 Fanhyttan. Utredning. Ramsbergs socken.
Akt 18-RAM-255

RIKETS ALLMÄNNA KARTVERKS ARKIV (RAK)

- 1864-67.Ramsberg. Häradsekonomiska kartan.
Akt J112-82-16.
- 1864-67. Kravsjötorp. Häradsekonomiska kartan.
Akt: J112-82-11.
1957. Almhöjden. Ekonomiska kartan.
Akt: J133-11F7e59.
1957. Granhult. Ekonomiska kartan.
Akt: J133-11F6f59.
1957. Klotsboda. Ekonomiska kartan.
Akt: J133-11F7e59.

LINDESBERGS KULTURHISTORISKA ARKIV

- Särskild volym om Sverkerstaåns flottningssällskap
– (Renskrivet underlag från Länsstyrelsen i Örebro län)

UPPSALA LANDSARKIV

- Örebro Läns landskansli, D XXIX:2 – (Renskrivet underlag från Länsstyrelsen i Örebro län)

Webbmaterial

- Fornminnesregistret (KMR) - <https://app.raa.se/open/fornsok/> - 2020-11-12
- Skog och historia. Skogsstyrelsen. - <https://kartor.skogsstyrelsen.se/kartor/> - 2020-11-12

Bilagor

Bilaga 1. Objekttabell

Obj nr	Lämningsnr	Lämningsstyp	Antikvarisk bedömning
Obj 1	—	Gränsmärke	Ej KMR-registrerat objekt
Obj 2	—	Gränsmärke	Ej KMR-registrerat objekt
Obj 3	L2020:10968	Dammvall	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 4	L2020:10971	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 5	L2020:10977	Dammvall	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 6	L2020:10978	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 7	L2020:10982	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 8	L1981:9236	Dammvall	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 9	L1981:8534	Kvarn	Ingen antikvarisk bedömning
Obj 10	L2020:11038	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 11	L2020:10989	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 12	L2020:11035	Dammvall	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 13	L1981:8703	Dammvall	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 14	L2020:11036	Dike/ränna	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 15	L2020:11041	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 16	L1981:8842	Kvarn	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 17	L2020:11044	Dammvall	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 18	L2020:11048	Dammvall	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 19	L2020:11050	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 20	L2020:11058	Bro	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 21	L2020:11059	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 22	L2020:11060	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 23	L2020:11062	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 24	L2020:11065	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 25	L2020:11074	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 26	L2020:11076	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 27	L2020:11078	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 28	L2020:11080	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 29	L1981:8856	Lägenhetsbebyggelse	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 30	L2020:11086	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 31	L2020:11088	Dike/ränna	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 32	L2020:11503	Kvarn	Ingen antikvarisk bedömning
Obj 33	L2020:11089	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 34	L2020:11163	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 35	L2020:11164	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 36	L2020:11165	Kolningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 37	L2020:11166	Kolningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning

Obj nr	Lämningsnr	Lämningsstyp	Antikvarisk bedömning
Obj 38	L2020:11201	Träindustri	Ingen antikvarisk bedömning
Obj 39	L2020:11203	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 40	L2020:11205	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 41	L2020:11206	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 42	L2020:11207	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 43	L2020:11208	Dike/ränna	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 44	L2020:11209	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 45	L2020:11210	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 46	L2020:11211	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 47	L1981:8476	Hammare/smedja	Ingen antikvarisk bedömning
Obj 48	L2020:11213	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 49	L2020:11216	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Obj 50	L2020:11219	Dike/ränna	Övrig kulturhistorisk lämning

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2021:13

